

MŰHELYTANULMÁNYOK

DISCUSSION PAPERS

MT-DP – 2008/9

Az eva tapasztalatai vállalkozói interjúk alapján

SEMJÉN ANDRÁS - TÓTH ISTVÁN JÁNOS
- FAZEKAS MIHÁLY

Műhelytanulmányok
MT-DP – 2008/9

MTA Közgazdaságtudományi Intézet

Műhelytanulmányaink célja a kutatási eredmények gyors közlése és vitára bocsátása.
A sorozatban megjelent tanulmányok további publikációk anyagául szolgálhatnak.

Az éva tapasztalatai vállalkozói interjúk alapján

Semjén András
tudományos főmunkatárs
MTA Közgazdaságtudományi Intézet
semjen@econ.coe.hu

Tóth István János
tudományos főmunkatárs
MTA Közgazdaságtudományi Intézet
tothij@econ.core.hu

Fazekas Mihály
Hertie School of Governance
Public Policy Programme
m.fazekas@mpp.hertie-school.org

2008. július

ISBN 978-963-9796-25-6
ISSN 1785-377X

Publisher:
Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences

Az eva tapasztalatai vállalkozói interjúk alapján

Semjén András, Tóth István János, Fazekas Mihály

Összefoglaló

Az egyszerűsített vállalkozási adó (eva) 2003-as bevezetésével a kormányzat egyidejűleg kívánta csökkenteni a mikro- és kisvállalkozások adminisztrációs és adófizetési terheit, és fokozni adómoráljukat - és ezen keresztül – növelni a mikro- és kisvállalkozásoktól származó adóbevételeit. Elsősorban azok a vállalkozások választották az evát, amelyek viszonylag alacsony (jellemzően 60% alatti) költséghányaddal tudnak működni. Kutatásunk evás vállalkozásokkal készített során 33 strukturált interjú alapján, és azt vizsgálja, hogyan változott az evát választó vállalkozások adózási viselkedése az eva hatására. Az evára áttért vállalkozások körében eredményeink szerint csökkent az adócsalás és -elkerülés. A mintába került vállalkozások 65%-a bevallása szerint teljes mértékben törvényesen működik, ami magasnak mondható, tekintve a kisebb vállalkozások közismerten magas érintettségét a rejtett gazdaságban. Az evás vállalkozások fennmaradó, kisebb szabálytalanságokat továbbra is elkövető részében is visszaszorulóban van az adócsalás, háttérben legtöbbször a vevők igénye áll a számla nélküli (és adómentes) vásárlásra, mértéke pedig többnyire az árbevétel negyede alatt marad. Az interjúk alapján az a gyakran hangoztatott vélekedés, miszerint az eva összességében növeli a szürke gazdaságot fiktív számlák kiadása, illetve hogy a munkaviszonyok növekvő részének evás alvállalkozókkal kötött színlelt szerződéssé történő átalakításán keresztül, nem volt igazolható. Az eva adózási fegyelemre gyakorolt pozitív hatásának az interjúk szerint két meghatározó oka van: egyrészt, az adóterhelés mértékét a legtöbb adófizető elfogadható mértékűnek, indokoltnak tartja az evában, másrészt pedig a nyilvántartási és adózási szabályok ebben a körben jellemző egyszerűsége és átláthatósága növeli az adócsalás várható költségét.

Tárgyszavak: rejtett gazdaság, vállalati adók, eva, adótörvények betartása, adócsalás, vállalati viselkedés, gazdaságszociológia, társadalmi normák

JEL kódok: H25, H26, H32, K42, Z13

Köszönetnyilvánítás: A kutatás és a tanulmány az MTA KTI „A rejtett gazdaságban való részvétel és csökkentésének kormányzati eszközei” című, az MTA-MEH megállapodás keretében finanszírozott kutatási projektje (projektvezető Fazekas Károly, kutatásvezető Semjén András) keretében készült.

Eva taxation in the light of interviews with enterprises

András Semjén, István Tóth János, Mihály Fazekas

Abstract

By introducing simplified enterprise tax or eva in 2003, the government had a double aim: it wanted to relieve administrative and tax burdens on micro and small enterprises, while at the same time it wanted to improve their tax compliance, thus increasing tax revenues received from such enterprises. Mainly enterprises with a rather low (typically below 60 per cent) cost ratio opted for eva. Our research is based on 33 structured interviews with enterprises paying their taxes under the eva rules, and it focuses on changes in their tax behavior due to switching over to eva. Our results suggest that tax evasion and avoidance has diminished in this segment of the enterprise sector. 65 % of the interviewed enterprises reported complete tax compliance and legitimate operations, which can be considered a rather high rate given the high involvement of smaller enterprises in the hidden economy. Tax evasion has decreased even among the remaining part of the interviewed enterprises under the eva: although enterprises in this group reported some minor violations of the tax laws, nevertheless even these were mainly prompted by their buyers' demand for purchasing tax free and with no invoice. The share of unreported sales remained below 1/4 of sales revenues even within this group. The empirical evidence gathered from our interviews does not support the frequently hold belief that eva after all has increased the scope of the underground economy by the emission of fictive invoices or by converting lawful employment into (pretended) subcontracting to former employees. The positive overall effect of eva on tax compliance is due to two main reasons according to our findings: most taxpayers under the eva find their tax burden fair and acceptable, while at the same time the simplicity and transparency of record-keeping and tax rules for enterprises under the eva increases the expected costs of tax evasion within this group of enterprises.

Keywords: underground economy, business tax, presumptive taxation, tax compliance, tax evasion, firm behavior, economic sociology, social norms

1. SZABÁLYOZÓI SZÁNDÉK, JOGI HÁTTÉR

Az egyszerűsített vállalkozási adó (továbbiakban eva) 2003 január 1-i bevezetésével a kormányzat a mikro- és kisvállalkozások adminisztrációs és adófizetési terheit kívánta csökkenteni, aminek révén gazdasági aktivitásukat növelni, a nagyobb vállalkozásokkal szembeni versenyhátrányukat pedig enyhíteni kívánta. Költségvetési oldalon pedig az adózási morál javítása, a bevételek növelése, a költségvetési politika átláthatóbbá tétele volt a cél (www.magyarorszag.hu, Tóth és Tóth, 2003).

A nemzetközi szakirodalom alapján az eva az 'adó-meghatározáson alapuló adózás'¹ (presumptive taxation) körébe tartozó adófajtának tekinthető, melynek a kormányzat által hangsúlyozott előnyeit részben alátámasztja az e típusú adókat elemző empirikus szakirodalom (Pashev 2005). Ezen adótípuson belül az eva az olyan adófajtákkal rokon, melyek az egyszerűen megállapított adó mértékét valamilyen teljesítményindikátor (jelen esetben az árbevétel) alapján határozzák meg. Az ilyen típusú adónemnél hosszútávon jelentkező probléma, különösen poszt-szocialista országokban, hogy idővel növekszik a speciális kitételek, szabályok száma. Ennek oka, hogy tipikus esetben erős nyomás nehezedik a döntéshozókra az adórendszer igazságosabbá tételére, ami nyilvánvalóan az adónem egyszerűségének a rovására megy (Pashev 2005).

Az evát választó vállalkozásokról a legfrissebb rendelkezésünkre álló adatállomány 2003-ra vonatkozik.² 2003-ban 59.117 vállalkozás választotta az evát és tett eleget minden feltételnek egyben, ezek döntő része (58%) a gazdasági szolgáltatási szektorból.

2003 óta két jelentősebb változás következett be a szabályozási környezetben: 2005-ben az éves árbevételi limitet 15-ről 25 millió Ft-ra emelték, valamint 2006 szeptembere óta (évközi adómódosítás!) az adórátát 15%-ról 25%-ra emelték. Kisebbségi változtatást jelentett a jogosultsági kör kismértékű megváltozása is.

Az eva legfőbb előnyeit a kormányzat abban látja, hogy rendkívül egyszerű az adminisztrációja és alacsony adóterhelést jelent, ugyanis az evások az áfával növelt árbevételük 25%-ának befizetésével mentességet kapnak a legtöbb adónem alól (pl.: szja, társasági adó).

¹ Hogy elkerüljük az adóellenőrzés során feltárt adóhiány miatti adó-megállapítással való esetleges összetéveszthetőséget, az elterjedtebb megállapításon alapuló adózás helyett használjuk az adó-meghatározáson alapuló adózást.

² Kísérletet tettünk, hogy a PM-ből ennél újabb adatokhoz jussunk, de sajnos ez nem járt eredménnyel.

1.1 EVÁS ADÓFIZETÉS FELTÉTELEI

Számos feltétel mellett (vállalkozási forma, tulajdonosi szerkezet, korábbi évek adófizetési magatartása, stb.) a későbbiek során a **bevételekre vonatkozó kritérium** lesz az egyik legfontosabb. E szerint az lehet az eva alanya, akinek:

1. a bejelentés évét megelőző adóévben - ha előtársasági működésének kezdő napja az adóévet megelőző második naptári évben, utolsó napja az adóévet megelőző naptári évben volt, akkor előtársasági működése adóévében - éves szintre átszámított összes bevétele a 25 millió forintot nem haladta meg,
2. az adóévet megelőző adóévben (üzleti évben) ésszerűen várható éves szintre átszámított összes bevétele a 25 millió forintot nem haladja meg.

1.2 AZ EVÁS VÁLLALKOZÓK ILL. VÁLLALKOZÁSOK NYILVÁNTARTÁSI KÖTELEZETTSÉGEI

Az egyéni vállalkozók **bevételei nyilvántartás** vezetésére kötelesek. A korlátolt felelősségű társaság, a szövetkezet, a lakásszövetkezet, az erdőbirtokossági társulat, a végrehajtói iroda, az ügyvédi iroda és a szabadalmi ügyvivői iroda és a közjegyzői iroda kettős könyvvitel vezetésére kötelezett. A közkereseti társaság és a betéti társaság választhatja a bevételi nyilvántartást vagy a kettős könyvvitelt is.

1.3 ADÓBEVALLÁS, ADÓELŐLEG

A bevallás benyújtásának határideje:

1. az egyéni vállalkozó, illetve az evát választó közkereseti társaság és betéti társaság esetében az adóévet követő február 15.,
2. a többi adóalany esetében az adóévet követő év május 31.
3. Az eva-előleget az adóév első három negyedévére negyedévenként kell megállapítani és 2006. január 1-jétől negyedévenként be is kell vallani.

2. AZ EVA ÁLTALÁNOS SZAKMAI MEGÍTÉLÉSE: TÖMÖR IRODALMI ÁTTEKINTÉS

A 2003 január elsejei bevezetés óta több közgazdasági elemzés foglalkozott az eva gazdasági hatásainak vizsgálatával. Az elemzések elsősorban az evának az adózási morálra, az adócsalás és az adóelkerülés elterjedtségére és mértékére, az aggregált adóbevételekre és a vállalkozási aktivitásra gyakorolt feltételezett hatásainak vizsgálatára koncentráltak.

A szóban forgó munkák a lehetséges hatások felsorolásában többé-kevésbé megegyeznek, és minden elemzés pozitívan értékeli az evának azt a tulajdonságát, hogy kiszámítása és bevallása egyszerű, és ezzel jelentősen csökkenti az ezt az adózási formát választó vállalkozások adminisztrációs terheit. Ezzel szemben az adómorálra gyakorolt hatások értékelésében az egyes szerzők már meglehetősen ellentétes véleményeket fogalmaznak meg. Különbözőképpen ítélik meg az évával kapcsolatos egyik legfontosabb szempontot, jelesül azt, hogy az eva mennyire teljesítette és teljesíti a bevezetéskor kitűzött egyik legfontosabb explicit kormányzati célt, az adócsalás elterjedtségének és mértékének visszaszorítását.

A kutatások alapvetően makroadatokat és egyszerű modellszámításokat, valamint *a priori* feltételezések segítségével közelítették meg a témakört, aminek az okát a mikro-szintű adatok (adatfelvételek) hiányában, illetve kutatók számára való elérhetetlenségében kell keresnünk. Ez a közgazdasági elemzések terét jelentősen beszűkítő magyarországi gyakorlat alapjaiban nem változott a szocialista gazdaság összeomlása óta.

Egyéni szintű adatok birtokában az eva-val foglalkozó közgazdasági elemzések közül mindössze Benedek, 2005 kísérrelhette meg mintegy 450 ezer vállalkozás eva előtti és utáni adóbevallásának elemi szintű adatait felhasználva – a statisztikai tesztelhetőség követelményét szem előtt tartva – vizsgálni az eva bevezetésének hatásait az evát választó vállalkozások adómoráljára és becslést adni az evának adócsalást mérséklő közvetlen hatására. A többi elemzés alapvetően vagy aggregált adatokra és ezek összehasonlítására épül (Bakos et al., 2008, Kerekó és P. Kiss, 2007, Palócz és szerzőtársai, 2007, vagy Leibfritz, 2007), vagy a rendelkezésre álló szórványos adatok mellett kismintás vállalkozói és szakértői interjúk vizsgálatra támaszkodik (Tóth és Tóth, 2003).

Az első elemzések egyikeként döntően az eva pozitív, adócsalást mérséklő és az aggregált adóbevétel növelő hatásait hangsúlyozza Tóth és Tóth, 2003 az első év tapasztalataira és vállalkozói véleményekre alapozva. Emellett az ezzel ellentétes hatások jövőbeni lehetőségét sem zárják ki. Ez egyrészt a vállalkozások tulajdonosi kapcsolatain keresztül érvényesülhet úgy, hogy az evás cég tényleges költségeit a közös tulajdonos egy nem evás cégnél „számolja el”, másrészt pedig úgy, ha az evás cégek beszállítói, mivel az evás nem számolhatja el az áfát, érdekeltté válnak abban, hogy számla nélkül szállítsanak. Tulajdonképp a második eset

speciális alesetének is tekinthető, de önálló esetnek is felfogható az, amikor az evás cégek – mivel a bérköltségeket sem írhatják le költségként – azáltal takarítanak meg pénzt, hogy munkavállalóikat feketén (vagy feketén is) kezdik foglalkoztatni.

Az eva rejtett gazdaság súlyát növelő, a törvényalkotók által nem szándékolt magatartást ösztönző hatására már egy 2003-as vizsgálatban is több interjúalany felhívta a figyelmet: “Az eva szerint adózó vállalkozás működhet számlagyárként: az evás fiktív számlát bocsát ki, hiszen neki a bevétel után csak 15% adót kell fizetnie, így az áfa és az eva különbségéből adódó 10% nála marad, amin aztán lehet osztozkodni. (...) Az evás kiadásait nem számolhatja el, így nem áll érdekében számlát kérni, ami viszont lehetővé teszi az eladó részére bevétele eltitkolását, ezzel is növelve a fekete gazdaság súlyát.” (Tóth és Tóth, 2003: 16)

Tóth és Tóth, 2003 emellett nem tartja megalapozottnak azt az eva bevezetése előtt gyakran hangoztatott érvet, miszerint az eva az ún. *Laffer görbe* érvényesülésével járna, vagyis az eva a korábbinál kedvezőbb adózási feltételei révén növelné az ezt az adózási fajtát választók gazdasági aktivitását, és ennek révén az aggregált adóbevételeket is.

Benedek, 2005 elemzése a rendelkezésére álló APEH adatok alapján az evát választók adózási magatartásának eva előtti és utáni összehasonlításán és egy kontroll-csoport adózási magatartásával való összevetésén keresztül tesz kísérletet az eva adózási hatásának vizsgálatára. A mintegy 450.000 adózó 2002-es és 2003-as egyéni szintű adóbevallási rekordjainak ökonometriai módszerekkel történő elemzésének eredményeként azt kapja, hogy mintegy 26%-kal nőtt az evások jövedelme az eva előtti állapothoz képest, miközben effektív adórátájuk nem csökkent számottevően. Ennek megfelelően az eva bevezetése után nőtt az állam adóbevétele az eva bevezetésének köszönhetően (Benedek, 2005: 18).

Feltételezése szerint ezek a vállalkozók 36-40%-a csalt adót az eva bevezetése előtt, egyrészt mert kevesebb bevételt vallott be a ténylegesnél, másrészt mivel nyeresége egy részét fiktív számlák segítségével tüntette el, köznapai szóval „elköltségelte” azt. Ennek alapján Benedek inkább az eva pozitív adózási, az adócsalás előfordulását és mértékét csökkentő hatása mellett érvel.

Mindkét fenti vizsgálat (Tóth és Tóth, 2003, ill. Benedek, 2005) középpontjában az eva bevezetésére adott vállalkozói alkalmazkodás és ennek adómorállal összefüggő hatása áll, de ennek az alkalmazkodásnak csak egy leszűkített, egy időpontra vonatkoztatott értelmezését veszik figyelembe: azt vizsgálják, hogy azok a vállalkozók, amelyek az eva előtt feltehetően fiktív számlázás, illetve tevékenységük aluljelentése révén adót csaltak, vajon hogyan kezdenek el viselkedni az *eva bevezetése utáni időpontban*.

Ezzel szemben figyelembe kell venni a vállalkozói alkalmazkodás egy másik, dinamikus vetületét is, amely inkább egy ismétlődő játékkal írható le. A vállalkozók, látva az eva által kínált, a többi adózási módnál alacsonyabb adóékét és az eva által biztosított adócsalási

módszerek alacsony kockázatát (kisebb lebukási valószínűségét) az idővel egyre inkább kezdik „felfedezni” az evában rejlő, adócsalásra ösztönző lehetőségeket, vagy kezdik egyre inkább választani az evát, illetve hoznak létre új, evás cégeket. Ezeket a hatásokat hangsúlyozza és állítja középpontba az evával foglalkozó elemzések másik csoportja (Krekó – P. Kiss, 2007, Leibfritz, 2007). Az elemzések harmadik csoportja az eva megtartása, de jelentős átalakítása mellett érvel (Palócz és szerzőtársai, 2007, Bakos és szerzőtársai, 2008.), miközben nem zárja ki az eva negatív adózási hatásainak lehetőségét sem.

Palócz és szerzőtársai, 2007 szerint ugyan az eva lehetősége kezdetben (amíg az átalányadó kulcsa alacsonyabb volt az áfa normál kulcsánál) nem igazolható előnyökhöz juttatta az evás cégeket, ezt azonban az eva 2006-ban bevezetett módosítása – az eva adókulcsának 15%-ról 25%-ra való növelése, és az áfa normál kulcsának 25%-ról 20%-ra való csökkentése – jórészt kiküszöbölte. Miközben 2007-ben 140 milliárd forint körüli adóbevétel származott evás cégektől, számításuk szerint 94 milliárd forint az az áfa, amelyet az a cég, amely az evás vállalkozás számláját befogadta, levont az ÁFA fizetési kötelezettségéből. Ezek szerint a tényleges adóbevétel tehát az államháztartás számára mindössze 47 milliárd forint. Palócz és szerzőtársai elismerik, hogy „az eva lehetőséget ad bizonyos adóelkerülésre, megszüntetése ellentmondana az egyszerűség célját szem előtt tartó adórendszer kialakításának.” Javaslatuk szerint azt, hogy az evás cégek áfas számlát bocsáthatnak ki, amely áfát a vásárló/megbízó levonhatja az áfa alapjából, az evás cég azonban nem fizeti be a költségvetésbe, az evás cégek alanyi áfa-mentességével ki lehetne küszöbölni. „Ezzel egyidejűleg az evás cégek adókulcsa 10%-ra csökkenne, ami a jelenlegi adó-kulcsot nem változtatná meg, azonban megakadályozná az általuk kibocsátott számlák áfájának az elszámolását a partner-cégeknél.” (Palócz és szerzőtársai, 2007: 9).

Bakos és szerzőtársai három adózási forma melletti foglalkoztatás (eva, ekho, és szokásos alkalmazott státusz) és az ezekhez kapcsolódó adóék pontos és szemléletes bemutatását követően megállapítják: „Az egyszerűsített adózási formáknak lehetnek adminisztrációs költséggel kapcsolatos előnyei, ami megtartásukat indokolja. Az arbitrázslehetőségek csökkentése érdekében azonban mindenképpen érdemes a különböző foglalkoztatási formák adóterhelését egymáshoz közelíteni.” (Bakos és szerzőtársai, 2008: 26).

Az eva bevezetésének az aggregált áfa bevételeket csökkentő hatását feltételezik, amikor az áfa bevételeknek 2003-tól bekövetkezett, mind a vásárolt fogyasztáshoz, mind a GDP-hez mért arányában megfigyelhető csökkenését egyrészt az áfa-kulcs csökkenésével, (25%-ról 20%-ra), másrészt az eva bevezetésével hozzák összefüggésbe. Ez a feltételezés annak az implicit feltételezésnek az elfogadását is jelenti, hogy az eva – ellentétesen a bevezetése előtt várttól – feltehetően növelte az áfa-csalást mértékét, azaz inkább negatívan, mint pozitívan hatott az adómorálra.

Az eva negatív adózási hatásait sorra véve sokkal egyértelműen fogalmaz Krekó és P. Kiss, 2007, amikor az eva megszüntetése mellett foglal állást: „Az eva kisebb mértékben a jövedelmek kifehéredéséhez, nagyobb mértékben azok elszürküléséhez vezetett, többek között azért, mert a társadalombiztosítási járulékok alapja függetlenné vált a tényleges jövedelemtől.” (Krekó és P. Kiss, 2007: 4)

Krekó és P. Kiss szerint az eva negatív adózási hatása négy területen keresztül érvényesül. Egyrészt az áfa-csalás ösztönzésén keresztül: „Speciális eset az eva, ahol az árbevétel eva-kötelezettsége kiváltja az áfa-kötelezettséget, és a visszatérítés lehetősége is megszűnik. Mivel az evás nem alanya az áfa rendszernek, így a nem evás tevékenysége után sincsen áfa-kötelezettsége. Ezen formák közös jellemzője, hogy itt az áfa-visszaigénylésre nincs mód, ezért ez ott jövedelmező, ahol más (csatolt) vállalkozáson keresztül mégis vissza lehet igényelni a beszerzések áfá-ját (...), illetve már a beszerzések is számla nélküliek, vagy pedig a tevékenység hozzáadott értéke magas.” (Krekó és P. Kiss, 2007: 17).

Másrészt az evának más adózási formánál alacsonyabb adókulcsa adóelkerülésre ösztönöz úgy, hogy egy bizonyos átlagos költségszint alatt működő és nem adócsaló vállalkozás számára nyújt indokolatlan lehetőséget kisebb adó fizetésére: „Ugyanakkor – mivel nincs bizonyos szakmákra leszűkítve – az eva tényleges adómegetakarítást jelent azoknak, akiknél a költséghányad valóban alacsonyabb. Az evás vállalkozások 2003-as megoszlása azt mutatja, hogy az evát választó vállalkozások közel 60%-a a jellemzően alacsonyabb költséghányaddal működő ingatlanügyek, és gazdasági szolgáltatás ágazatban tevékenykedett, ami azt mutatja, hogy az új adókonstrukciót zömmel olyan vállalkozások választották, amelyek számára adómegetakarítást jelentett. Emellett árulkodó lehet, hogy a kulcs 2006-os emelését követően kevesen léptek ki az eva körből, vagyis az evás vállalkozások többsége számára a 10% ponttal magasabb adókulcs is előnyös.” Számításaik szerint „az eva kulcs emelése (2006) előtt 5 millió Ft-os árbevételnél az adófizetési kötelezettség egyenlő volt a bevételek 82%-át költségként elszámoló nem evás egyéni vállalkozó adóterhelésével. Vagyis az evá-ba való átlépéssel mindazok az egyéni vállalkozók csökkenteni tudták adófizetési kötelezettségeiket, akiknek a tényleges költséghányada évi 5 millió Ft-os árbevételnél 82% alatt volt” (Krekó és P. Kiss, 2007: 34). 2007-ben ez a költséghányad csökkent, de még így is magas, 66%-os.

Harmadikként az evának azt az adóelőnyét érdemes figyelembe venni, amely más foglalkoztatási formák adóterhelésével összehasonlítva adódik. Krekó és P. Kiss véleménye lényegében megegyezik a Bakos és társai, 2007 tanulmányban kifejtettel, miszerint az eva nagyon erős ösztönzőt jelent a színlelt szerződésekre, vagyis arra, hogy a munkaadó munkavállalói státusz helyett evás vállalkozói szerződés keretében foglalkoztassa a munkavállalót. Több foglalkozás esetében az eva kedvező adózási feltételei jelentős ösztönzést jelentenek a foglalkoztatotti státusz helyett eva-s szerződés keretében történő munkavégzésre.

Ugyanitt felhívják a figyelmet arra is, hogy az eva adózási előnye annál nagyobb, minél magasabb a teljes munkaköltség: illusztratív számításaik szerint 2007 óta 1,9 millió forintos éves nettó munkaköltség mellett az alkalmazott az evás vállalkozó nettó jövedelmének 71%-ához, 4,8 millió forintos munkaköltség mellett 51%-ához és 20 millió forintos nettó munkaköltség mellett 41%-ához tud hozzájutni. Ennek a növekvő különbségnek az egyik okát abban látják, hogy az eva egykulcsos adója alacsonyabb, mint a progresszív jövedelemadó, és abban, hogy míg a tb járulék alapja az eva alanyoknál a minimálbérrel, illetve 2006 szeptembere óta bizonyos árbevétel felett a minimálbér kétszeresével egyenlő, míg a foglalkoztatottnál ez jövedelemarányos. (Krekó és P.Kiss, 2007: 35).

Az eva adómorált romboló hatásaként és eva megszüntetése melletti negyedik érvként egy új szempontot is megemlítenek, amelyet a többi szerző nem tárgyal. Véleményük szerint ugyanis az evás vállalkozásból származó jövedelmek utáni tb fizetés szabályozása is problematikus: „Különösen sérti a horizontális egyenlőség elvét, hogy az eva alanyok esetén a társadalombiztosítási járulékok alapja független a tényleges jövedelemtől”. Ez párosul azzal, hogy az evás vállalkozóknak jellemzően így sokkal kevesebb társadalombiztosítási járulékot kell fizetni, mint az azonos nettó jövedelemmel rendelkező alkalmazottnak. Úgy számolnak, hogy ha az evás vállalkozások a nemzetgazdasági átlagbér után fizettek volna járulékot, 2005-ban több mint 50 milliárd forinttal, a 2007-ben, a kétszeres járulékalap bevezetése után is kb. 40 milliárd forinttal több bevételt hozott volna ez a társadalombiztosítás számára. (Krekó és P. Kiss, 2007: 36).

3. A 2007. NYARÁN VÉGZETT EMPIRIKUS VIZSGÁLAT ÉS A MINTAVÉTEL SAJÁTOSSÁGAI

3.1. A VIZSGÁLAT JELLEMZŐI

Az evás vállalkozásokkal (köztük 5 könyvelési, számviteli területen dolgozó, ily módon az evások könyveléséről tágabb képpel is rendelkező vállalkozással) készített interjúk 2007. július 23. és október 20. között zajlottak le. Az interjúalanyok megtalálásához 'hólabda' módszert alkalmaztunk. Az interjút készítő személyes kapcsolati hálójából, ismeretségeiből indultunk ki, így igyekeztünk az interjúk lehető legmagasabb bizalmi szintjét garantálni. Előzetes félelmeink ellenére döntő részben nyitott interjúalanyokkal találkoztunk, és ez nem csak az interjúzók közeli ismerőseire volt igaz, hanem a távolabbi, többszörösen közvetett interjúalanyoknál is. Azonban, tekintettel a téma érzékenységre, az interjúk eredményeit nem árt óvatosan kezelni, hiszen nagy a valószínűsége bizonyos információk elhallgatásának. E probléma megoldásában nagyban támaszkodtunk az interjút készítő személyes benyomásaira, tapasztalataira. Az evás vállalkozások kapcsán nem merült föl olyan

probléma, hogy valamelyik interjúzó dominálta volna a mintát, ugyanakkor mivel majdnem minden interjúkészítő csinált legalább 4-5 interjút, a tapasztalatok egyéni felhalmozódása jótékony hatással járt az interjúk minőségére.

3.2. A MINTA FŐBB TULAJDONSÁGAI, JELLEMZŐI

Összesen 34 interjú³ terveztünk, amiből **33-at készítettünk el** végül. Az interjúk **földrajzi megoszlása** a következő volt:

1. Táblázat

Evás interjúk megyék szerinti megoszlása

Baranya:	1	3,1%
Bács-Kiskun:	1	3,1%
Jász-Nagykun-Szolnok	2	6,3%
Veszprém:	3	9,4%
Tolna:	6	18,8%
Komárom-Esztergom:	8	25,0%
Budapest:	12	37,5%
összesen:	33	100,0%

Minden egyes interjú **városban** készült, melyek közül a legkisebb Paks, a legnagyobb Budapest. Ugyanabban a városban maximum 4 interjú készült, Budapestet leszámítva, ahol az interjúk száma 12. Budapest nagy súlya a mintában feltehetőleg nem jelentős torzító tényező, mert pl. 2003-ban közel 40%-os volt a Közép-Magyarországi Régió súlya az összes eváson belül (Benedek, 2005).^o

A legjellemzőbb **szakmák:** Műszaki tervezés, mérnök (27%), jogász (18%), könyvelő, könyvvizsgáló (18%), ami azt jelenti, hogy az ingatlanügyek, gazdasági szolgáltatás szektor 72%-át teszi ki a mintánknak (a fenti, legjellemzőbb szakmákhoz hozzászámítva még, 1-2 a szektorba tartozó egyéb foglalkozást). Ez a magas arány jelentősen felülmúlja a szektornak a 2003-as EVÁs megoszlásban meglévő súlyát (58%). Az interjúalanyok szakmái között szerepel még tananyagfejlesztő, nyomdász, esztergályos, háztartási-gép szerelő, természetgyógyász, újságíró. Összességében egy elég heterogén mintát sikerült kiválasztanunk, amely valamelyest a gazdasági szolgáltatások irányában torzított.

A **vállalatméret** 8 és 1 fő között oszlik meg, 1,67 fős átlaggal. Ezek az adatok inkább alsó becslésnek tekinthetők, mivel nem kérdeztünk rá expliciten a dolgozói létszámára, sok esetben

³ Az interjúvázlat megtalálható a mellékletben.

csak a tulajdonosok számát tudtuk meg az interjúkból. Valószínű, hogy a vállalkozások létszáma interjúalanyaink körében nincs kitéve jelentősebb szezonitásnak, mindössze egy interjúalany jelezte, hogy jelentősen nő a létszám a nyári hónapokban. (A vállalkozáson kívüli munkaerő foglalkoztatása nem jellemző az evás körben.) A vállalkozások 48%-a 1 fős vállalkozás, 3 főnél nagyobb vállalkozás csak 2 van a mintában. A válaszolók 25%-a főállású munkaviszonya mellett végez munkát evás vállalkozásában.

Az **árbevételre** vonatkozó kérdéseinkre alacsony volt a válaszolási arány: 67%. Az érvényes válaszokról megállapítható, hogy 1 és 25 millió Ft közötti a vállalkozások 2006-os éves árbevétele, mindössze egy esetben jelentett reális, rövidtávon is jelentkező problémát a bevételi limit átlépése (erre majd még visszatérek, mert nagyon érdekes eset). Az átlagos árbevétel 6,25 millió Ft.⁴

Az interjúalanyok megoszlását az eva hatálya alá történő effektív belépés éve szerint az alábbi táblázat tartalmazza:

2. Táblázat

A Mióta evás? kérdésre adott válaszok megoszlása

2003	15	45,5%
2004	8	24,2%
2005	4	12,1%
2006	2	6,1%
2007	4	12,1%
összesen:	33	100,0%

Összesen egyetlen esettel találkoztunk, amikor az **eva-körbe való belépést tudatosan, előre tervezték** az interjúalanyok. Ez azt jelentette, hogy a vállalkozás megalapításánál is már az eva-körbe való bekerülés volt a cél, csak ki kellett várniuk a 2 évet és teljesíteniük kellett a feltételeket, ezekre pedig tudatosan odafigyeltek. Még a hosszú élettartalmú termelési eszközökbe is ennek megfelelően ruháztak be.

A mintában 33%-os a **családi vállalkozások** aránya, azaz az egyszemélyes vállalkozások magas aránya (48%) mellett ez az arány is elég meghatározó (az egyszemélyes vállalkozásokat nem a családi vállalkozások közé soroltuk be). 3 esetben találkoztunk kényszervállalkozással, ezek elemzésére majd visszatérünk a későbbiekben. A vállalkozási formára külön nem kérdeztünk rá, és emiatt nem is tudtunk erről statisztikát összeállítani.⁵

⁴ Az általunk közölt árbevételi statisztika a tényleges (hivatalos és nem-hivatalos bevételeket együtt tartalmazó) bevételi adatokon alapszik. A regisztrált és nem regisztrált bevételek arányára majd az adott kérdéskörnél visszatérünk.

⁵ Ugyanakkor azt megállapíthatjuk, hogy a mintába bekerült bt-k gyakorta tartalmaztak csak névlegesen szereplő, a vállalkozásban valójában aktívan részt nem vevő tagot (jellemzően családtagot), vagy tagokat. Ha

4. AZ EVA AZ INTERJÚK FÉNYÉBEN

4.1. AZ EVA HASZNÁLATÁNAK JELLEMZŐI

Arra vonatkozóan nemigen tudtunk meg értékelhető adatot, hogy a mintába került vállalkozások hogyan, **kitől szereztek tudomást az eváról**. Összesen két válasz érkezett, mindkettő ismerős, barát tanácsára lett evás, illetve ismerős, barát hívta fel a figyelmét erre a lehetőségre.

Az **adóbevallások valóságtartalma** nagy változatosságot mutatott, a mindent teljesen bevallótól, az árbevétel felét fiktív számlák kibocsátásával előállítón keresztül, az árbevétel negyedét zsebbe kapó vállalkozóig. 7 interjúalany (21%) vagy nem kívánt válaszolni erre a kérdésre, vagy valamilyen okból megbízhatatlannak kellett tartanunk az általa adott információt, és ezért hiányzó (nem értékelhető) válaszként dolgoztuk fel. A 26 értékelhető válasz közül pontosan, a tényeknek megfelelően vallja be vállalkozási jövedelmeit az eva-bevallásban 17 interjúalany: ez a kb. 65%-os arány igen magasnak mondható.⁶ A nem a tényleges jövedelem bevallásáról beszámoló 9 interjú (35%) közül egy 6 esetet tartalmazó csoport kevesebb jövedelemről számol be a ténylegesnél, mivel vevőinek egy részétől zsebbe kapja a vételárat. E zsebbe fizetett pénzek aránya azonban relatíve alacsony a vállalkozás árbevételéhez képest: 23% és 10% között ingadozik. Jellemzően a kisebb megrendelések, a barátoknak, ismerősöknek végzett munka a nem bejelentett. A másik 3 esetben viszont a vállalkozások számlák eladásával növelték adózott árbevételüket, tehát magasabb gazdasági aktivitást jelentettek be valóságos tevékenységüknél. Ebben a csoportban 'az adott már ki fiktív számlát' kategóriától az 'árbevétel fele fiktív számlákból származik' válaszig szóródnak a válaszok. Úgy tűnik, hogy a fiktív számláknak a mai napig létezik piaca, ahol a kereslet-kínálat ingadozik, és ezek függvényében alakul a piaci ár. Nem tudjuk, mennyire nagy ez a piac, de a fiktív számlákat értékesítő 3 interjúalanyból kettő úgy fogalmazott, hogy abból egyértelmű volt, hogy a számlák eladása mindennapos dolog, és az ebből származó bevétel a vállalkozás rendszeres bevételei közé tartozik, bár konjunktúrális ingadozásoknak kitett:

*[Számla eladás] az árbevétel 10%-át teszi ki... 'Mostanában ez se megy. Az biztos, hogy amikor 15% volt [az eva kulcsa], akkor könnyebb volt evásoktól számlát venni.'*⁷

csak névlegesen szerepelt egy vállalkozásban egy családtag, azt a vállalkozást nem számítottuk be a családi vállalkozások közé.

⁶ Igyekeztünk a lehető legszigorúbbak lenni az ide sorolt válaszok megbízhatóságának tekintetében.

⁷ A főszóvegből az interjú-leírásokból vett hosszabb részleteket idézőjel nélkül, *beljebb* és *kurzívval* szedve adjuk közre. Ahol az interjúkészítők az alany megnyilatkozását szó szerint idézik, azokat a helyeket *szimpla kezdő és záró nyomdai idézőjelek* közé tettük.

'boldog boldogtalannak osztogatom a számlát a 25 milliós felső határig'

Egy kis csoport (2 eset) több vállalkozással is rendelkezik és ezek között 'optimalizálja' adóbefizetéseit. Az egyik válaszolónak van egy evás bt-je és egy nem kft-je is. Legjobban az interjú szövege jellemzi a tevékenységét: 'átrakták ide (eva) a készpénzes árbevételeket, 2-3 millió volt az eva választása előtt, 2006-ban pedig 12 millió forint volt. A kft és bt együttes ügyfélköre nem nőtt ilyen arányban, csak a bt-hez több cég lett átírányítva. A bt költségszerkezete minimális, mondhatni nincs is [ide elszámolt költség].' A vállalkozó másik cégében számol el mindent. (Itt ugyanis a vállalkozás vissza tudja igényelni az áfát.)

Az ebbe a csoportba tartozó másik vállalkozó valamivel egyszerűbb stratégiát folytat, neki az a problémája, hogy rendszeresen túllépne az eva bevételi limitjén, így valamit csinálnia kell a plusz bevételekkel, hiszen megrendelőt nem akar visszautasítani. Erre azt a megoldást találta ki, hogy van egy másik vállalkozása is, aminek ugyanaz a profilja, mint a fő vállalkozásnak, és ez a cég ad ki számlát bizonyos kisebb résztevékenységekről, megrendelésekről. Az interjúalany meglátása szerint ez teljesen legális, illetve nem lehet lebukni vele (mivel az illető jogász, ez gyakorlatilag valószínűleg így is van, ami azonban a szabályozás tökéletlenségének tudható be).

Az **eva tovagyrúzó, a rejtett gazdaságot erősítő hatásai** tekintetében (az érvényes válaszok száma ebben az esetben is 26 volt) 11 interjúalany (42%) számolt be arról, hogy a vállalkozás nem mindig kér számlát vásárláskor, vagy az alvállalkozóit zsebbe fizeti. Ugyanakkor azonban 14 interjúalanyunk (az érvényes válaszok 54%-a) számolt be arról, hogy saját vásárlásaikról is minden esetben kérnek számlát, azaz ebben a tekintetben is betartják a törvényeket. Az, hogy az ebben a kérdésben is teljesen törvénytisztelőnek mutatkozó aránya valamivel alacsonyabb lett az árbevételüket pontosan bevalló vállalkozások arányánál, arra utal, hogy az egyébként (pl. az árbevétel bevallásában) törvénytisztelőnek mutatkozó vállalkozások közül is néhányan éltek az áfa-mentes számla nélküli áron való vásárlás kedvező lehetőségével.

(...) a magánszemélyek (asztalos, kőműves, vízvezeték-szerelő, stb.) által végzett szolgáltatásokról nem célszerű számlát kérni, mert az felhajtja a szolgáltatás árát.

A számla nélküli vásárlás az interjúk alapján jellemzően a kisebb vásárlásokat érinti, és olyan esetekben jellemző, ahol erős a bizalmi viszony a vevő és eladó között.

Arra a kérdésre az interjúk alapján nem lehet egyértelmű választ adni, hogy **vajon az eva bevezetése rontotta-e, és ha igen akkor mekkora mértékben az illegális vásárlások mértékét**. Világos, hogy az evás már nem érdekelt közvetlenül számla kérésében a vásárlásainál, mert már nem tudja elszámolni azokat költségként. Az interjúk között találhatunk példát arra is, hogy valaki kimondottan az eva miatt nem kér már számlát kisebb vásárlásainál, de olyan válaszadó is van, aki szerint semmilyen változás nem történt: eddig sem kértek számlát, ezután sem fognak bizonyos vásárlásoknál. Mivel azonban a számla, blokk nélküli vásárlások általában csak kisebb ügyleteket érintenek, és jellemzően a könnyebbség, illetve a vevő és eladó közti baráti, családi viszony is motiválja őket, ezért feltehetően a számla nélküli vásárlások rejtett gazdaságot erősítő hatása viszonylag kis mértékű lehet. Erre a kérdésre még kicsit tágabb keretek között visszatérünk az eva rejtett gazdaságra gyakorolt hatásának elemzésekor.

Az **evások által használt trükkök** nagy részét már érintettük: fiktív számlák eladása, számla nélküli vásárlás. Most mutassuk be kicsit alaposabban az egyes trükkök részleteit! Az 'adóoptimalizálás' jellemző eszköze a költségek átcsoportosítása másik vállalkozáshoz. Erre már láttunk egy példát, amikor az interjúalany két különálló vállalkozása között zajlottak az ügyletek. Ugyanakkor az is több esetben előfordult, hogy a főállás munkahelyének eszközeit használják az interjúalanyok az evás mellékállás során végzett munkájukhoz, vagy akár a mellékmunkaként végzett vállalkozáshoz szükséges anyagokat, felszereléseket is a főállást biztosító cégen keresztül szerzik be. Ezek az ügyletek szinte mindig szoros bizalmi kapcsolatokon, barátságokon, hosszú évek át való együttműködésen alapulnak⁸

4.2. AZ EVA HASZNÁLATÁNAK MOTIVÁCIÓI

Az eváról általánosságban nagyon pozitív véleménnyel voltak a válaszolók. Minden esetben a pozitív vélemények voltak túlsúlyban, a legtöbb esetben (63%) explicit kérdésre sem tudott a válaszoló semmilyen negatív véleményt megfogalmazni.

Az eva előnyeként elsősorban az egyszerű adminisztrációt (és az ebből fakadó alacsonyabb adminisztrációs költségeket), az alacsony adókulcsot és a kiszámíthatóságot említették a válaszolók.

⁸ Egy idevágó interjúrészlet: „mint egyéni vállalkozó, segítettem más evás vállalkozónak »adót megtakarítani« azzal hogy az egyéni vállalkozásomon keresztül számlázhatott kapcsolt vállalkozásának az ő evás vállalkozása.”

Azok, akik az *egyszerűbb adminisztrációt* említették, majdnem minden esetben azt is megjegyezték, hogy így már nem kell számlákat gyűjteniük, (*régebben gyűjtöttük a számlákat*), aminek révén sok energiát spórolnak meg.

(...) tudta, hogy megtízszereződik az árbevétele 2003-ra és ehhez már nem fog tudni [a bevétel elköltségeléséhez] elegendő költséget hozzárendelni, ezért váltott evára.

'nem kell adócsalásra kényszerülni, nem kell keresni a kiskapukat, hogy valahogy csökkenthessük a nyereséget.'

Ugyanakkor a tekintetben, hogy az adminisztráció könnyebbsége mennyiben jelent reális előnyt, megoszlanak a vélemények. Egyrésztől vannak azok, akik a nyilvántartás viszonylagos egyszerűsége miatt már maguk végzik „könyvelésüket”, és nem kell külön könyvelőt fizetniük, tehát ezáltal csökkentek költségeik.⁹ Ez azonban mintánkban kisebbségi vélemény maradt. A megkérdezett vállalkozók/vállalkozások többsége ugyanis az evára történt átállás ellenére is továbbra is könyvelővel végezteti az adminisztrációt, ennek következtében meglátásuk szerint az eva e tekintetben nem igazán gyakorolt hatást rájuk; erről egy-egy jellemző interjúrészlet, illetve vélemény.

'az adminisztráció is könnyebb, de azt amúgy is a könyvelő végzi.'

(..) eredetileg jó dolognak tartotta, de végül nem tudta [az evára való átállással] a könyvelőt kiváltani, és egyre növekednek az adminisztrációs terhek.

Maguk a mintában szereplő könyvelők is utaltak arra, hogy nem annyira jellemző, hogy a vállalkozások az evára való áttérés után már saját maguk vezetik a nyilvántartásokat, könyvelésüket:

véleménye szerint nem érte el a kormányzat, hogy az adminisztratív terhek csökkentésével a vállalkozások maguknak vigyék könyvelésüket, és ezáltal csökkenjenek a költségeik, mert az összes evára áttért ügyfelük megmaradt náluk, nem vitték el a könyvelésüket.

⁹ A nyilvántartási kötelezettség egyszerűsége különösen az ún. kényszervállalkozók számára fontos előnye az evának: számukra ez teszi lehetővé, hogy viszonylag egyszerű adminisztráció mellett tudnak számlát adni megrendelőiknek. Mint az egyik interjúalany megjegyezte, az átállás óta nem kell könyvelőhöz mennie, csak évente 1-2-szer, mivel a legtöbb adminisztrációs ügyet most már maga is el tudja intézni, és nem veszi el energiáját az ügyeskedés, a bevételek számlákkal való lefedése.

Jellemző volt az *alacsony adóterhelés* mint előny *megemlézése* is. Ehhez gyakran kapcsolódott az az érv, hogy korábban csak nehezen tudtak 'kölségelni', és alacsony költségeik miatt sok áfát sem tudtak visszaigényelni. 3 esetben az alacsony adminisztrációs költségek és az egyszerűség a magasabb adóterhelést is ellentételezte a vállalkozó számára: ezekben az esetekben még a számukra magasabb adófizetési kötelezettség ellenére is az evát tartják a számukra elérhető legjobb adófizetési formának a válaszadók.

A *kiszámíthatóságot* és egyszerűséget előnyként említők leginkább arra hívták fel a figyelmet, hogy a kormányok gyakran módosítanak adószabályokat év közben is¹⁰, s e változások miatt sok esetben még egy évre se lehet előre tervezni. Azonban az eva egyszerűségénél fogva nagyon megkönnyíti a tervezést.

Kevésbé volt jellemző válasz, de egyes esetekben ugyancsak előnyként említették, hogy az eva, azáltal, hogy negyedévenkénti adófizetésre kötelez¹¹, év közben is követhetőbbé teszi a vállalkozás helyzetét a tulajdonosok/vállalkozók számára.

A mintában szerepelt egy nem nagy, de markáns csoport (2 szinte ideáltipikus eset): az ebbe tartozó vállalkozások jelentős részben a rejtett gazdaságban tevékenykednek, minden lehetséges kikaput kihasználnak. Az ebbe a csoportba tartozó vállalkozásokat már említettük a számlák értékesítése, és az 'adó-optimalizálás' kapcsán. Számukra az eva előnyei is eltérőek a többiekhez képest:

'akkor már elkezdtek a vagyonosodásokat piszkálni'. Hozzáteszi, hogy akkor még a 15%-nál 'benne volt az is, hogy kevesebb adózás'. De alapvetően azért választották, mert 'nem kell görcsölniük, hogyan tüntessük el a nyereséget'.

'Amikor az evát választottuk, akkor úgy tűnt, ezzel lehet a legtöbb adót csalni. A könyvelési egyszerűség és a jó kilátások is emellett szóltak, valamint az a tény, hogy nyomonkövethetetlen.'

Az **eva hátrányaként** leggyakrabban az adókulcs változtatását, illetve a felemelt adókulcs magasságát említették. A negatív véleményt megfogalmazók 57%-a említette ezt a körülményt hátrányként. A hátrányokat említők között az is gyakori vélemény volt (29%), hogy nem lehet semmiféle költséget elszámolni, még a nagyobb beruházásokat sem. (Ez néhány interjúalany esetében a beruházások visszafogásához, illetve más vállalkozáson

¹⁰ Az eva kulcsának 2006. adóév folyamán bevezetett (15-ről 25 %-ra történő) évközi megemlése megmutatta, hogy ez alól az eva sem kivétel. Ez a változás ugyan nyilván rontotta az evás vállalkozások jövedelmezőségét, de viselkedésükre úgy tűnik nem volt jelentősebb hatással, mivel az eva alá bejelentkezett vállalkozóknak/vállalkozásoknak még az emelt kulcs mellett is feltehetően az eva maradt egyszerűsége és átláthatósága miatt a legkedvezőbb adózási forma.

¹¹ Ennek megfelelően az éves bevallás során a bevételeket is negyedéves részletezésben kell bevallani.

keresztül történő elszámolásához vezetett).¹² Ugyancsak hátrányként említették a 2006-ban életbe lépett feltöltési kötelezettséget¹³, ami valóban kedvezőtlen a nem evás vállalkozásokra érvényes szabályozáshoz képest; illetve azt is, hogy az eva választása esetén magasabb az iparűzési adó alapja. Egy válaszadó az eva hátrányaként említette, hogy a szakképzési hozzájárulás mértéke is magasabb.¹⁴

Az evások **költségszerkezete**¹⁵ meglehetősen széles tartományon belül ingadozhat. Elsősorban a magasabb tényleges költséghányad mellett működő vállalkozásoknak megérheti a költségek átcsoportosítása (intertemporálisan vagy egy másik vállalatba) adótervezési céllal. Az egyik csoportot az adótervezésben jelentős mértékben részt vevő, a lehetséges kikapukat megragadó, költségátcsoportosító vállalkozások alkotják (a már említett 2 ideáltipikus eseten kívül ide sorolható még 4 nagyjából hasonló viselkedést felmutató eset). A másik csoportot alkotó nagy többségnél nagyrészt szabályosan mennek a dolgok, és bár az árbevétellel itt is „trükközhetnek”, de a költségek tekintetében ebben a csoportban nem machinálnak a számlákkal.

A *'költségátcsortosítók'* esetében a vállalkozás valós, ténylegesen felmerülő költségei az árbevétel 10%-ától 50%-ig terjedtek. Minden válaszoló kiemelte, hogy az összes költségét át tudja csoportosítani egy másik vállalkozáshoz, ami a klasszikus, ideáltipikus esetben legalább részben saját tulajdonú, de megfelelő kapcsolati háló mellett lehet nem saját is. A költségek és bevételek vállalkozások közti 'kreatív' átcsoportosítása lehetővé teszi az érintett vállalkozások együttes adófizetési kötelezettségének minimalizálását.

A *szabályok szellemével összhangban viselkedő csoport* költséghányada ennél szélesebb sávban ingadozott, gyakorlatilag 0%-tól 70%-ig terjedt. Ez azt jelenti, hogy még a GVI elemzésében (Tóth-Tóth, 2003) meghatározott 60%-os költséghányad fölött is működnek evás vállalkozások (mintánkban 2 ilyen eset szerepelt). Ezekben az esetekben, mint azt érintett interjúalanyaink is kiemelték, bár az adókötelezettség minimalizálása szempontjából már nem lenne optimális választás számukra az eva, ám az ehhez az adófizetési formához kapcsolódó más előnyök ellensúlyozzák a magasabb adóterhet. Ezek a más előnyök az adóhatóság ellenőrzéseivel szemben való relatív védettség, és az egyszerű adminisztráció voltak.

¹² Egy további lehetőség az intertemporális adóoptimalizálás. Pl. egy vállalkozás, amely már megalakulásakor tudatosan tervezte az evába való későbbi átjelentkezését, nagyobb beszerzéseit, beruházásait tudatosan az evába történő bejelentkezés előttre időzítette, amikor még el tudta ezeket számolni költségként.

¹³ Minden év december 20-ig az adóelőleget fel kell tölteni a várható adó mértékéig; amennyiben a feltöltés pl. helytelen becslés miatt nem éri el a tényleges adókötelezettség 90%-át, a különbözetre 20%-os mulasztási bírságot vetnek ki

¹⁴ Ez a megállapítás így nem pontos. Evás vállalkozásoknak dolgozóikra a minimálbér kétszerese után kell szakképzési hozzájárulást fizetniük, míg egyébként a cég tényleges bérköltsége lenne a vetítési alap. A bér nagyságától függ tehát, hogy valójában hátrányról (vagy éppen előnyről) van-e ebben az esetben szó.

¹⁵ Mivel az interjúzók explicite nem kérdeztek rá a költséghányad számszerűen, a költségekkel kapcsolatos legtöbb válasz a költségelemek felsorolásából és egy hozzávetőleges költséghányad megadásából állt (pl.: elég kevés a költségünk, vagy szinte nincsenek is költségeink).

A 'törvénytisztelő' csoport legalacsonyabb költséghányadú tagjai tevékenységük jellegéből kifolyólag gyakorlatilag 0%-ot súroló költséghányad mellett is képesek tevékenykedni (pl. újságíró, tervezőmérnök, összesen 6 eset). Azok az ugyancsak a *szabályok szellemével összhangban viselkedő* vállalkozások, melyek számottevő költségekkel működnek (17 eset) elsősorban irodai (papír, telefon, internet, stb.) és gépkocsi-használati. típusú költségeket említettek. Jelentősebb különbség e csoporton belül abban mutatkozott, hogy vannak-e bérköltségek (munkabér és ahhoz kapcsolódó járulékok). A teljes minta tekintélyes része (10 eset) semmilyen munkához kapcsolódó költségről nem adott számot. Ez a főállású munkaviszony mellett vállalkozást is folytatók esetében teljesen legális lehet - erre a kérdéskörre majd a tőkejövedelem, munkajövedelem közötti átcsoportosításokat kifejtő résznél még kitérünk. A jelentősebb költségekről beszámoló vállalkozások közül többen jelezték, hogy költségeik nagy része a (főállású egyéb munkaviszonnyal nem rendelkező vállalkozók esetében) kötelezően fizetendő járulékokból származik.

Az **eva versenytorzító hatásaira** vonatkozó kérdésünkre meglepően alacsony volt a válaszolási arány (66%).¹⁶ Az érvényes válaszok 86%-a nem tulajdonított semmilyen szerepet az evának a saját piacán tevékenykedő vállalkozások közötti versenyben. Ennek az állításnak az indoklása jelentős részben (érvényes válaszok 32%-a) az volt, hogy gyakorlatilag mindenki evás az adott piacon, s ily módon mindenki hasonló adófizetési technikákat, trükköket használ, tehát nincs különbség. Egy másik jellemző indoklásban (18%) az volt a kulcselem, hogy az ügyfeleket egyáltalán nem érdekli a vállalkozás adózási formája, csak a minőséggel és az árral törődnek.

'Ez nem jelent versenylőnyt, nem is tudom, hogy a versenytársak evások-e, inkább csak kényelemmel jár az eva.'

Egy meglepően nagy csoport (a válaszolók 32%-a) nem is gondolkodott még el azon, hogy az eva versenylőnyt jelenthet.

Mindössze 3 esetben állították határozottan a válaszolók, hogy az eva versenylőnyt jelent. Mindhárom vállalkozás mérnöki, tervezői szolgáltatásokat végez egy olyan piacon, ahol nagyon erős a verseny. Az egyik válaszoló egyenesen azt állította, hogy az eva miatt képes alacsonyabb áron dolgozni a versenytársainál. Mivel mindhárom eset azonos piacon tevékenykedik, kérdéses, mennyiben általánosíthatók ezek az eredmények. Annyi bizonyosra vehető, hogy az eva a különböző piacokon nagyon eltérő hatást fejthet ki a versenyre, az adott piacon való elterjedtsége, a piac jellege, és az alkalmazott technológia függvényében.

¹⁶ Elképzelhető, hogy ez annak tudható be, hogy a kérdezők nem tették fel a kérdést minden esetben, illetve hogy a kérdezők és/vagy interjúalanyok nem értették pontosan, mire is vonatkozik valójában a kérdés.

Amennyiben egy adott piacon a verseny nem szorítja le az árakat a határkötség közelébe (tehát magas a profitráta), valószínű, hogy az evázás csupán az adózás előtti és adózás utáni nyereség különbségére van hatással. Azonban azokon a piacokon, ahol erős a verseny, az alacsonyabb adóterhelés alacsonyabb költségeket és így alacsonyabb árakat, tehát versenyelőnyt jelent.

4.3. AZ EVA ÉS A REJTETT GAZDASÁG

Az eva bevezetésétől azt várta a kormányzat, hogy a **mikro- és kisvállalkozások gazdasági aktivitása megnő**, mivel hatékonyabban tudnak működni, kevesebb energiát, forrást emészt föl az adminisztráció. Ezt a várakozást csak csekély mértékben tudjuk alátámasztani az interjúk alapján. A 31 érvényes válaszból összesen két interjúalany állapította meg, hogy az eva pozitív hatással volt a vállalkozás kibocsátására, gazdasági aktivitására. Az egyik válaszoló azt emelte ki, hogy a számlagyűjtögetésre most már nem kell energiát pazarolnia, így több ideje marad a munkára. Ez pontosan az a hatás, amit a kormányzat várt. A másik válaszoló viszont az eva kiszámíthatóságát, tervezhetőségét jelölte meg legfontosabb okként, ami a megnövekedett gazdasági aktivitását indokolja.

Az eva ugyanakkor a szándékolttal ellenkező irányú hatást is kifejthet a vállalkozások gazdasági aktivitására, hiszen az eva-körben maradás felső árbevételi határhoz (25 millió Ft) való kötése az ennek a határnak a közelében lévő vállalkozásokat a bővítések, fejlesztések visszafogására sarkallhatja. Egy válaszoló említetteállította, hogy azért nem bővíti vállalkozását, mert akkor kikerülne az eva-körből, de mivel ezt a kijelentését más, a bővítés ellen szóló érvek is kísérték, nem egyértelmű, hogy az eva szabályozási feltételei mekkora szerepet játszottak tényégesen az interjúalany döntésében. Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy több vállalkozó sikeres stratégiákat tudott kialakítani az eva felső határához közeli árbevétel csökkentésére, részbeni elrejtésére, más vállalkozásokba való átterelésére. Így összességében nem tűnik valószínűnek, hogy az eva hosszabb távon tényleges korlátot jelentene a vállalkozások bővítésének.

Az a nagy többség (90%), aki szerint nincsen semmilyen kapcsolat az eva választása és a vállalkozás kibocsátása között, többféle indokot említett. A leggyakoribb válasz (26%) az volt, hogy a vállalkozás kibocsátását a megrendelések határozzák meg. További gyakori válasz volt (13%), hogy az árbevétel és a vállalkozás kibocsátása kapacitásukkal, teherbírásukkal, munkavállalási kedvükkel függ össze.

Az evás **vállalkozások nyereségének kivételére** (osztalék, munkabér, költség, stb.) vonatkozó kérdésekre alacsony volt a válaszolási arány (45%), aminek az a fő oka, hogy ezt a kérdést csak társas vállalkozásoknál firtattuk, így az egyéni vállalkozóktól eleve nem is

érkezhetett erre válasz. Az érvényes válaszok 66%-ában egyáltalán nem vettek ki jövedelmet munkabéreként, illetve a munkabéreként való kivét a lehető legminimálisabb volt.¹⁷ A vállalkozásban végzett munka utáni jövedelmet ezekben az esetekben általában tulajdonosi jogcímen, osztalékként veszik fel, mivel az eva kiváltja az osztalék adóját.

Jellemző, hogy az evások általában irreálisan magasnak tartják az élőmunkát terhelő járulékokat és adókat:

Részmunkaidőre (napi 2 óra) be van jelentve [és az ez után járó munkajövedelmet] munkabéreként veszi ki a vállalkozásból, de úgy érzi, már ez után is 'goromba' költségek vannak járulékok és a többi'.

Azokban az esetekben, ahol a vállalkozás nem jelent be semmilyen munkavégzést, ezt jogilag az teszi lehetővé és szabályossá, hogy amennyiben az evás vállalkozóknak van valamilyen főállása, ami után megfizetik a járulékokat, a saját vállalkozásban végzett munkája után a vállalkozó nem köteles jövedelmet kivenni.¹⁸ Arra is van példa, hogy az egyik tulajdonos munkabéreként is kap jövedelmet az evás vállalkozásból, a másik pedig csak osztalékként, és utólag egymás között „igazságosan” átrendezik a pénzeket. Az érvényes válaszok maradék 33%-ában ugyan a minimálbérnél valamivel magasabb összegre vannak bejelentve a tulajdonosok, de ez az összeg sosem haladja meg a minimálbér kétszeresét. A tényleges munkajövedelem nagy részét nagy valószínűséggel ezekben az esetekben is osztalékként veszik ki a vállalkozásból, hiszen az ilyen jövedelem kivét utáni adót már az evában megfizették.

Az **egységnyi teljesítmény után fizetett adó** mértékét illetően az érvényes válaszok csaknem kétharmada (31-ből 20 interjúalany) azt mondta, hogy az evára való átállás hatására kevesebb adót fizet egységnyi árbevétel után, ugyanakkor 8 válaszadó viszont magasabb adófizetésről adott számot az átállás következtében. 3 interjúalany hozzátéve ugyanannyi adót fizet az átállás után, mint korábban. Ezek a válaszok inkább impressziókat tükröznek, semmint a tényeket, mivel az érvényes választ adók mintegy fele (15 vállalkozás) nézett csak ennek utána pontosan, a többi válasz inkább csak megérzésen, benyomásokon alapszik. Mivel azonban az árbevétel és az adó nagyságáról általában nem számolnak be pontosan az interjúk, ezek alapján még a válaszolókra sem lehet egyértelműen eldönteni, hogy összességében több, vagy kevesebb lett a tőlük befolyó adó az evára történő átállásuk hatására.

¹⁷ Egyes esetekben ezt részmunkaidőre (pl. napi két órára) történő minimálbéres bejelentés tette lehetővé.

¹⁸ Bizonyos értelemben szabályozási anomáliának tarthatjuk, hogy bérköltség nélkül működő vállalkozások törvényesen osztalékot termelhetnek.

A magasabb adófizetésről beszámoló esetekben a magasabb adót másféle előnyök ugyanakkor nyilván ellentételezik (pl. az egyszerűbb adminisztráció, illetve az adóellenőrzés következményeitől való félelem csökkenése). Az egyik interjúalany a következő szavakkal indokolta, hogy miért nem lép ki az evából, ha így magasabb adót kell fizetnie:

'Nem kell azon izgulnunk, hogy mi lesz, ha két év múlva van egy vagyonosodási vizsgálatunk; így nem vonhatnak kérdőre, hogy miből tartottuk el a négy gyerekes családot.'

A magasabb összegű adóterhelésről beszámolók közül 2 esetben a magasabb adóterhelés az eva-kulcs emelésének a következményeként jelent meg, az eredeti 15%-os kulcs mellett még kevesebb adót fizettek. Azonban a kulcs emelése után, bár így már több adót fizetnek, mintha nem az evában adóznának,¹⁹ ennek ellenére egyikük sem lépett ki, bár fontolgatták.

Olyan példa is akadt, akinek saját számításai szerint a korábbinál 40%-kal több jövedelem marad a zsebében az evára való áttérése óta, igaz, ezt csak részben okozza az alacsonyabb adóterhelés, mivel valamelyest az árbevétele is emelkedett időközben.

Az **eva-kulcs felemelésének hatásáról** 19 interjú alapján (sajnálatos módon nem szerepelt explicit kérdés erre vonatkozóan az interjúvázlatban, ezért csak ennyi az értékelhető válasz) kaphatunk képet. Az érvényes válaszok többsége (11 interjú, 58%) szerint nem gyakorolt jelentős hatást a kulcs 15-ről 15 százalékra történő emelése a vállalkozásra. Természetesen megemlítették, hogy így több adót kell fizetniük, de összességében az adóteher emelkedése ellenére is megéri számukra az evázás. (Ezzel összevág az evára vonatkozó pozitív vélemények korábban említett egyértelmű dominanciája - véleményük kialakításakor ugyanis a válaszadók nyilvánvalóan az interjú idején érvényes, azaz az emelés utáni kulcsot vették figyelembe.) Egy jellemző vélemény a kényszervállalkozók köréből:

'Nincs jelentős változás, még mindig jobban megéri, mint alkalmazottnak lenni.'

A kulcs-emelés hatásával foglalkozó válaszok egyik meghatározó csoportja azt emeli ki, hogy míg az eredeti, az áfa-kulcs alatti 15%-os eva-kulcs mellett volt lehetőség *'számlákon nyereségre szert tenni'*, a megemelt eva-kulcs mellett azonban ez a lehetőség már jóval kevésbé áll fent.

¹⁹ A mögött, hogy eva nélküli adóterhelésüket alacsonyabbnak tételezik fel a jelenleginél, feltehetően legalább részben az van, hogy a régi reflexek alapján eleve bekalkulálták a költségelszámolás meghamisításának közkeletű és alacsony kockázatú lehetőségét. Erre utal az alábbi interjúrészlet is, ami egyik, evásként ugyan kevesebb adót fizető, a lehetőségeket pontosabban mérlegelő interjúalanyunk példáját mutatja be: „Evásként kevesebb adót kell fizetnie. Ezt gyorsan egy külön lapon le is vezeti nekem. Ha 6 millió az éves árbevétele, akkor normál esetben fizetne 1 millió áfát, *költségekkel való trükközés után* is 306 ezer nyereségadót, majd 544 ezer forint osztalékadót, tehát 1850 ezer adóterhe lenne. Evásként ezzel szemben csak a 6 millió forint 25%-át fizeti be, ami 1500 ezer forint. Tehát kevesebbet fizet, és még nyugodtabban is aludhat”.

A 15%-os korszakban volt 'elcsábulás', sokakat kerestek meg cégek, hogy 'adjanak számlát'. Olyan cégek keresték meg az evásokat, akiknek költségeket kell elszámolni. Olyanokról is tud, akik csak azért alapítottak vállalkozást, és tértek át az evára, hogy tudjanak ilyen számlákat adni. Mióta 25%-os kulcs van, már nem is éri meg ilyet csinálni, 'azóta senki nem csinál ilyet'.

Jellegzetes - ha az ezt képviselők kisebbségben vannak is - az a vélemény is, miszerint az eva-kulcs megemlése óta már sokkal kevésbé éri meg evásnak lenni, ezért a visszalépést fontolgatják korábbi adózási formájukra. Egy interjúalany kerek-perec azt mondta, hogy amennyiben tovább (3 milliós éves határérték alá) csökken az árbevétele, a 25%-os eva-kulcs mellett számára inkább megéri majd visszatérni a „feketézéshez”. A minta kiválasztása miatt nyilvánvalóan olyan vállalkozás eleve nem kerülhetett mintánkba, amelyik a kulcs felemelésének hatására kilépett az eva hatálya alól. A kulcs változásának hatásáról azonban e vállalkozások elemzésbe való bevonása nélkül sajnos nem kaphatunk teljes képet. Mindazonáltal az a tény, hogy a visszalépők száma és aránya országos szinten meglehetősen alacsony maradt, arra utal, hogy a kulcs-emelés hatása nem volt túl jelentős, illetve, hogy az eva előnyei a többség számára még így is elég jelentősek ahhoz, hogy megérje számukra a bennmaradás. Egyik válaszadónk mindenesetre hangsúlyozta, hogy a kulcs emelése miatt ismét emelkedett a rejtett gazdasági tevékenységek aránya, egy másik pedig arról beszélt, hogy az eva eredetileg fehérítette a gazdaságot, de a kulcs megemléseivel ez a hatás megszűnt. Mivel azonban e válaszadók nem részletezték véleményük hátterét, kérdéses, hogy mennyire tekinthetjük állításaikat megalapozottnak.

Korábban már említettük, hogy interjúalanyaink között meglehetősen magas volt a valóságos bevételnek teljesen megfelelő adóbevallások aránya (26 érvényes válaszból 17). Ez is mutatja, hogy kisvállalkozások általánosan magasra becsült érintettsége ellenére az evás adózók körében relatíve alacsony azok aránya, akik érintve vannak a rejtett gazdaságban. Azt, hogy milyen tényezők állnak ezekben az esetekben a magasabb adózási fegyelem, törvénytisztelet (compliance) hátterében, melyek azok az okok, melyek hatására ezek az evás adózók tényleges bevételeikkel összhangban állították ki **adóbevallásukat**, 23 interjú alapján tudtuk érdemben vizsgálni.²⁰

A teljesen jogkövető válaszolók közül mindössze 1 eset volt, melyben kimondottan a cég vevőinek szigorúan normakövető viselkedése állt a trükközési, az adócsalási lehetőségek ki nem aknázásának a hátterében: ebben az esetben az állami megrendelő nem volt hajlandó semmilyen trükközést elfogadni. A jogkövető magatartást szélesebb körben azonban

²⁰ Az érvényes válaszok száma azért tér el az adóbevallások törvényessége és az e mögött meghúzódó indokok esetében, mert sajnos volt néhány olyan eset, amikor az interjúzók nem kérdeztek rá a viselkedés okaira. Voltak olyan interjúk, ahol, bár nagyon adta volna magát egy-egy értelmező, a motivációkat firtató kérdés, de ez mégsem hangzott el.

elsődlegesen az eva miatt alacsony adóterhek indokolják, melyeknek betudhatóan a válaszolók nem érzik helyénvalónak, indokoltnak (vagy kevésbé fennköltén: a vele járó fáradságot és kockázatot megérőnek) az adócsalást, illetve az, hogy az eva egyszerűsége miatt eleve relatíve kevés a lehetőség a trükközésre.

Nem éri meg a leírással vesződni. Ha van munka, van elég bevétel, és akkor a 300 ezer a notebookért nem olyan jelentős. 'Lehet, hogy balek vagyok, de így csinálom'.

Ő nem akar támadási felületet adni magának. Azért sem, mert lehet, hogy most jóban van egy ügyféllel, és lenne lehetőség a 'zsebbe fizetésre', de a kapcsolat bármikor megromolhat, és nem akar 'befeketíthető' lenni. (Beltag a cégben és mivel a vagyonával felel a cégért, nem megy bele semmi ilyenbe.)

Annál a csoportnál, amelyiknél előfordul, de nem meghatározó mértékű (az árbevétel 10-23%-ára kiterjedő) a bevételek elrejtése, nem bevallása, az adócsalás jellemző indoka a vevők igényeihez történő alkalmazkodás. Különösen a 'fiktív számlák piacán' volt ez megfigyelhető, ezt a piacot a modern piacelmélet terminológiájával a keresletvezérelt piac klasszikus eseteként írhatjuk le. Néhány ebbe a csoportba sorolható válaszoló a lehetőségekhez mérten ugyan általában igyekszik számlát adni, de emiatt semmiképpen sem akar vevőt elveszíteni, tehát a vevők kifejezett igénye esetén továbbra sem zárkózik el a számla nélküli értékesítéstől: azaz itt is az ilyen vásárlások iránti kereslet a döntő tényező. Tulajdonképp ebbe a csoportba sorolhatjuk azt a válaszolót is, aki explicite kifejtette, hogy valamekkora összeget megér neki, hogy nyugodtabban aludjon, de ez az összeg azért nem lehet túl magas, így aztán továbbra is bonyolít kisebb-nagyobb mértékben be nem vallott ügyleteket. A csoportot meghatározó attitűdöt jól jellemzi az alábbi idézet egyik interjúnk szövegéből:

Gyakran előfordul, hogy nem kérnek számlát, amikor az anyagokat szerzik be. Sokszor maga az ismerős eladó ajánlja fel ezt a lehetőséget. Ugyanígy, van, hogy alvállalkozóval végeztetnek el egy-egy munkafázist a kertek építésénél, és tőlük sem kérnek számlát általában, különösen a kisebb megbízásoknál (családi ház kertje). Ezeknél a kisebb munkáknál ők sem szoktak számlát adni, nem is kérnek tőlük.

A legkevésbé törvénytisztelő két vállalkozás alkotta kis csoport magatartását az adóalanyi körön belül megmaradva az adókötelezettség minimalizálására való törekvés motiválja: mindketten szem előtt tartják, hogy miként tudják nem jogkövető magatartásukból fakadó kockázataikat csökkenteni (pl. legális köntösbe öltöztetve a legtöbb trükköt, vagy az adóellenőrökkel kialakított baráti viszonyon keresztül). Felvethető, hogy az ide tartozó

vállalkozások és az előző csoport tagjai közti különbség nem minőségi, inkább csak mennyiségi: alapvetően mindkét csoport tagjai hasonló módon gondolkodnak, az előző csoporthoz képest e csoport fő megkülönböztető jegye csak a magasabb kockázatvállalási attitűd, illetve az adófizetésből/becsületességből származó hasznosság alacsonyabb értékelése.

Az **eva rejtett gazdaságra gyakorolt hatására** vonatkozó vélemények jelentős varianciát mutatnak, de az összkép egyértelműen a rejtett gazdaság visszaszorulásáról tanúskodik (30 érvényes válaszból 24 valamilyen mértékű pozitív változásról számolt be). A válaszolók harmada úgy vélte, hogy az eva hatására az érintett körben megszűnt a 'számlagyártás', a 'költéselés':

'kevésbé jellemző a korábbi számlás kényszer'

Az eva bevezetése előtt interjúalanyom egyetemi évfolyam-találkozóira úgy kezdődtek, hogy adták-vették a számlákat.

A válaszok némileg kevesebb, mint harmada ennyire ugyan nem ítélte jelentősnek az eva hatását a jogkövetésre, de szintén kiemelte a rejtett gazdaság visszaszorulását az eva következtében.

'De biztos, hogy segített. Hallani a hírekből, hogy mennyi pénz folyik be az evából, ez a társasági adóra nem mondható el. Biztos vagyok benne, hogy olyan is adózott most, aki még életében nem adózott... Ezért nem lenne jó, ha eltörölnék.'

'Az eva bevezetésének eredménye volt, hogy sok, korábban csak részlegesen bevallott gazdasági aktivitás teljes egészében bevallottá vált. Mert így a vállalkozó kevesebbet csalt, ugyanakkor, mivel nem teljesíthetlent kértek tőle, nyugodtan aludhatott.'

'Nem nagyon értek a könyvelési közgazdasági dolgokhoz, akkor amikor bevezették, akkor biztos sokakat csábított be, akkor biztos sokan gondolkodtak el azon, hogy ha ezt letudom, akkor kész vagyok. Akkor nem volt megterhelő a kulcs.'

Az eva rejtett gazdaságot visszaszorító hatásának korlátaira mutat rá egy érdekes, egyedi vélemény:

A kérdezett nem hiszi, hogy az eva jelentősen fehéřített volna a be nem vallott gazdasági aktivitásokon: 'aki elötte sem vallotta be, most sem fogja, aki annyira sumákkolt, az most sem vallja be'. Hozzáteszi: 'egészen biztos vagyok benne, hogy nem változtatott a

helyzetén, aki addig nem tette be [azt a bizonyos munkát] a [bevételei] számlái közé, ahol lett volna lehetősége [a bevételt] lefedni egy másik számlával, az most se teszi, mert csak növelné a bevételeit'. Véleménye szerint inkább csak az a réteg használja az evát, akik realizált adózott jövedelmet akarnak felmutatni, tehát azok, akik eddig is fizettek adót, csak kevesebbet. Most inkább valamennyivel többet fizetnek, ugyanakkor 'kipipálhattak egy eddig nyomasztó dolgot'.

Egyértelműen kisebbségben van (a válaszolók 17%-ára jellemző) az a vélemény, amely szerint az eva nem gyakorolt semmilyen hatást a rejtett gazdaságra. E mögött vagy az a megfontolás húzódtott meg, hogy már eddig is lényegileg eleve minden jövedelem bevallott, törvényes volt a kért által ismert piacon, vagy az, hogy ugyan lehetnek kisebb, nem bevallott ügyletek, de azok az eva után is maradni is fognak, és különben sem olyan jelentősek. Ezekre az alábbi, az interjú-leírásokból vett idézetek is példát szolgáltatnak:

Az ő köreiből nem tud nem bevallott gazdasági tevékenységet, az eva megváltás volt mindenkinek, ő meg a hozzá hasonlókat eleget keresnek, nem nyomorognak, rendesen befizetik a járulékokat, de ezeket be kell fizetni, és akkor még mindig marad. Nem is lehet zsebbe kapni a pénzt itt, a nagy cégeknél.

A munkájuk kb. 80%-át kitevő banki megbízások mindig is leszámlázott munkák voltak, a maradék 20%, ami a magánszemélyeknek végzett értébecslés és ingatlanforgalmazás, viszont változatlanul túlnyomórészt számla nélkül végzett munka.

Felmerül olyan vélemény is, amely szerint a 15%-os kulcs mellett az eva még fehéritette a gazdaságot, de a 25%-os kulcs mellett ez a hatás már megszűnt, vagy egyenesen megfordult.

Az eva számlakibocsátásra és számlakérésre gyakorolt hatását jellegzetesen eltérően ítélték meg az interjúalanyok. Sokan arról számoltak be, hogy az eva hatására már mindig adnak számlát vevőiknek, mert nagy a kockázata a lebukásnak. Ugyanakkor azokban a helyzetekben, amikor az evások nem szállítóként, hanem vásárlóként lépnek föl, akkor többnyire - a korábban kifejtettekkel összhangban - a számlakérési fegyelem lazulásáról adnak számot az interjúalanyok.

Lehetőségünk volt arra a kérdésre is választ keresni, hogy az **eva mely jellemzői felelősek a pozitív, illetve a negatív hatásokért**. Mivel az evások nem tudnak költségeket elszámolni, így nincs is értelme számukra számlákat gyűjteni, ami az ő fiktív számlák iránti keresletüket csökkentette. Ugyanakkor fiktív számlák előállításra és értékesítésére a bevételi korlát határáig módjuk van. Interjúink arra is rávilágítanak, hogy a hamis költségelszámolás visszaszorulása ellenére sem szűnt meg teljesen ebben a körben sem

a trükközés, a költség számlákkal való manipuláció (pl. költségek áfa-körbe tartozó vállalkozáshoz való átirányítása).

Az eva pozitív hatásait kiemelők szinte kivétel nélkül az alacsony adóterhelést és az egyszerű adminisztrációt, átláthatóságot nevezték meg a pozitív hatások fő okaként. Ugyanakkor arra is akadt példa, hogy az egyszerűség, kiszámíthatóság a magasabb adóterhelést is ellensúlyozta, így még magasabb adók ellenére is a rejtett gazdaság visszaszorulása irányába hathatott az eva.

Annak, hogy mégis evások, az az oka, hogy így jobban tudnak előre kalkulálni az adóterhékkel: 'ebben a pár évben nyugodt szívvel bővíttem, több ügyfelet mertem bevállalni'. Az eva előtt nem tudták, mekkora adóterhük lesz, és 'gyűjteni kellett a számlákat' – most erre sincs szükség.

Egyes esetekben egy lényegében nem jogszerű tevékenység (pl. járulékcshalás evás vállalkozóval kötött színlelt vállalkozói szerződésnek álcázott munkaszerződésen keresztül) lefedésére szolgál az eva-alanyiság; a korábban említett egyszerűség, átláthatóság, és alacsony adóterhelés ezekben az esetekben is az eva becsületes használatára sarkallnak, azonban ilyenkor kényszervállalkozást és nem adózott és járulékolt munkajövedelmeket von be a törvényesség látszatával a nem teljesen jogszerűen, de kirívó szabálytalanságok nélkül használt eva.

4.4. ELŐZETES HIPOTÉZISEINK TESZTELÉSE AZ INTERJÚK ALAPJÁN

- Jelenlegi piaci helyzet, a verseny erőssége és az adócsalás közötti összefüggés

Ezt a kérdéskört többféleképpen próbáltuk megközelíteni: a vállalkozások elmúlt években nyújtott teljesítménye alapján, a verseny erőssége/piaci pozíció stabilitása alapján valamint a jövedelmezőség szempontjából. Mindegyik megközelítésben csoportokba osztottuk a válaszadókat és keresztábra elemzéshez hasonlóan vizsgáltuk, hogy a csoportba tartozás valószínűsít-e valamilyen adócsalási viselkedést.

Az *elmúlt évek árbevétele* alapján elvben 3 csoportot különböztethetünk meg: növekvő, stagnáló és csökkenő árbevételű vállalkozások. Mivel a mintában csak egyetlen vállalkozás volt, amelyeknek csökkent az elmúlt években az árbevétele, így az elemzést a növekvő és stagnáló árbevételű csoportokra szűkítettük. Bár nem tűnik túl meggyőzőnek a kapcsolat, de az tapasztalható, hogy az elmúlt években stagnáló árbevételű vállalatok lényegesen hajlamosabbak árbevételük egy részének elrejtésére, a költségekkel való trükközésre, a

munka- és tőkejövedelem közötti átcsoportosításra, mint növekvő árbevételű társaik. Ugyanakkor elgondolkodtató, és óvatosságra inthet e kapcsolat jelentőségének túlbecslése vonatkozásában, hogy egyetlen esetben sem találtam explicit utalást arra, hogy az elmúlt évek rossz piaci helyzete indította volna a vállalkozást illegális tevékenység végzésére, vagy legalábbis akadályozta volna e tevékenységei lecsökkentésében. Továbbá az interjúalanyok több esetben is a piaci tényezőkön kívüli explicit okokat neveznék meg az adott vállalkozás adócsalási viselkedésének magyarázata során. Ugyanakkor a vállalkozás múltja és adócsalási viselkedése közötti kapcsolat léte logikai alapon alátámasztható, és adataink alapján sem vethető el ez a hipotézis.

A *verseny erősségének* és a piaci pozíciónak a megítélése szempontjából két nagy csoportot alakítottam ki, az egyik nem ítéli erősnek a versenyt, többnyire, mert piacukon kevés a versenytársuk, speciális képességeik vannak, és jó a kapcsolatuk a vevőkkel. A másik csoportba azok a vállalkozások tartoznak, akik erősnek ítélik a versenyt, sok szereplő van piacukon, közel vannak a klasszikus mikroökonómia árelfogadó termelőjének ideáltípusához. A két csoport adózási viselkedésében sajnos nem mutatkoznak markáns eltérések. Akkor sem tudtunk kapcsolatot találni, ha a verseny erőssége szerint növekvő sorrendbe rendeztük a vállalkozásokat. Ezek alapján úgy tűnik, hogy a verseny erőssége nem meghatározó befolyásoló faktor az evás vállalkozások adócsalási viselkedésben. Ugyanakkor egyedi példák alapján felvethető, hogy a stabil piaci pozíció az adócsalási viselkedéssel való szakítás szükséges, de nem elégséges feltétele. (Erre kiváló példát szolgáltat Fazekas 2008 a futárszolgálatok meglehetősen speciális piacának elemzésével, ahol a piacvezető pozíció megfelelő háttérrel biztosított a korábbi illegális foglalkoztatás megváltoztatásához, és így a magasabb költségek árakban való részbeni érvényesítéséhez, de nem a piaci pozíció volt a motiváló, meghatározó tényező a viselkedés megváltoztatásában.) A piaci pozíció és adócsalási viselkedés közti gyenge kapcsolatot a piaci versenytársak és a beszállítók, üzleti partnerek adócsalási viselkedésének elemzése is alátámasztja. Egy adott piac szereplői gyakran hasonló adófizetési módokat és adócsalási technikákat alkalmaznak²¹, így nem annyira piaci pozíciójuk határozza meg adózáshoz kapcsolatos viszonyulásukat, ezen belül jogkövető vagy adócsaló viselkedésüket, hanem magának a piacnak a jellege. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy az eva csak ritka esetekben jelentett versenyelőnyt, inkább csak a megtermelt profit adóhányadát változtatta. Az adózási viselkedést ugyanakkor az adott piacon jellemző jövedelmezőségi viszonyok is nagyban befolyásolják.²²

²¹ Bár amennyiben az adott piacon tevékenykedő cégek mérete között jelentős különbségek vannak, a cég mérete is a viselkedés fontos befolyásoló tényezője lehet.

²² Mint azt egyik interjúalanyunk megfogalmazta, nem az a lényeg, „hogy mekkora az adó, hanem, hogy ami marad, abból hogyan lehet megélni. Pl. Dániában is magasak az adók, de magas színvonalon is élnek az emberek.”

- Várható piaci helyzet, kilátások és adózási viselkedés közti kapcsolat

A mintába került vállalkozások 59%-ának elsődleges célja a talpon maradás, a jelenlegi helyzet megőrzése, és csak 41%-uk célja a növekedés.²³ A mintában sajnos nem tudunk egyértelmű kapcsolatot kimutatni a vállalkozás céljai, várakozásai és adózási/adócsalási viselkedése között.²⁴

- Piaci versenytársak, vásárlói és beszállítói kapcsolatok (üzleti partnerek) viselkedésének hatása az adózási viselkedésre

A válaszolók döntő része nem ismeri közvetlenül versenytársait, illetve azok adócsalási, adófizetési viselkedését (ez összecseng az AM könyves vendéglátósok elemzésének eredményeivel). Ezekben az esetekben a vevők (egyes esetekben a beszállítók, alvállalkozók) viselkedése lehet az, ami döntő befolyást gyakorol az adócsalás mértékére, módjaira (itt utalnék vissza pl. a fiktív számlák keresletvezérelt piacára). A vevők, partnerek kimutatható befolyása szinte minden esetben hosszú múltra visszatekintő üzleti, esetleg baráti kapcsolatokon nyugodott. Csak 1-2 esetben találkozhattunk olyan interjúalannyal, aki megkockáztatná, hogy vevőt veszítsen el csak azért, mert ragaszkodik a teljesen legális üzletkötésekhez. Feltehetőleg itt kapcsolódik be a piaci helyzet, a piaci pozíció változója, ugyanis nagy valószínűséggel csak erős, kedvező piaci pozíció teremtheti meg a szükséges alapot ahhoz, hogy egy adott evás vállalkozás teljesen legális üzletkötést követelhesen meg vevőitől illetve beszállítóitól. A korábban elmondottaknak megfelelően azonban a biztos piaci pozíció önmagában még nem elégséges feltétele a törvénytisztelő, jogkövető magatartásnak.

A kényszervállalkozók az üzleti partnerek által vezérelt adócsalási magatartás extrém példái. Esetükben a vállalkozás alapítása, működtetése, a számlázás szinte teljes mértékben a vevő kezdeményezésére történt. Mivel vevőjük nem alkalmazná őket bejelentett munkavállalóként, így kénytelenek alvállalkozóként számlázni. Ezáltal tulajdonképpen megvalósítják a színlelt szerződésen keresztül történő járulék- és adócsalást.

Azok a válaszolók, akik részletes és megbízható információval rendelkeztek a versenytársaikról, szinte minden esetben azok sajátjukhoz hasonló adócsalási viselkedéséről számoltak be. Ezek alapján olyan kép bontakozik ki, hogy bizonyos piacokon az adócsalás adott mértéke és módjai hozzávetőleg azonosak minden szereplőnél, így nincsenek

²³ Olyan, ebben a dimenzióban nem igazán értelmezhető esetre is volt példa, amikor valójában csupán legális, adózott bevétel ill. jövedelem felmutatása volt a cég célja (korábbi, illegálisan megszerzett jövedelmek tisztára mosása érdekében.)

²⁴ Itt is, és az előző hipotézis tesztelésénél is gondot okozott a minta kis mérete, és az is, hogy mivel a mintában relatíve elég magas a teljesen becsületesek aránya, nagyon kevés adócsaló esetből kellene következtetéseket levonni. Az is nehezítette a kérdéskör vizsgálatát, hogy a kisebb adócsalásokat elkövetők csoportján belül az adócsalás mértéke az interjúkból nem pontosan megállapítható, és nem is tudjuk sorba rendezni ezeket a cégeket a csalás mértéke szerint. Az igazán komoly adócsalásokat elkövetők kis csoportjának viselkedése pedig teljesen más tényezőkre volt visszavezethető.

versenytorzító hatások. Ez alátámasztja a korábban elmondottakat, miszerint gyenge, vagy nincs kapcsolat a várakozások/piaci pozíció és az adócsalás mértéke között.²⁵ E helyzet érdekes következménynek tűnik, hogy az ilyen piacok decentralizált mechanizmusok révén csak nehezen mozdíthatók ki (adott szintű legális-illegális tevékenységgel és adott adócsalási/elkerülési technikákkal jellemezhető) egyensúlyi pontjukból, hiszen bármely szereplő egyoldalú lépése az adócsalás mértékének csökkentésére versenyhátrányt jelentene számára, vagy legalábbis azonos gazdasági hatékonyság mellett versenytársainál alacsonyabb profitot és lassabb növekedést.

- Állami megrendelések szerepe és az adózási viselkedés kapcsolata

Interjúalanyaink kétharmada kizárólag magánmegrendeléseket elégít ki. Ugyanakkor a maradék egyharmad (11 eset) elemzése alapján egyértelműen úgy tűnik, hogy az állami megrendelés a legális gazdaság irányába tereli az ilyen megrendeléseket kapó vállalkozásokat.²⁶ Olyan válaszoló is akadt, aki egyenesen azt nehezményezte, hogy míg ő nem tud csalni állami megrendelése miatt, addig körülötte mindenki más, aki nem állami megrendelésre dolgozik, megteheti ezt. Több olyan eset is előfordult, melyekben a vállalkozó állami megrendelése ugyan teljesen legális keretek között bonyolódott le, magánmegrendelők azonban 100%-ban zsebbe fizettek.

- A kormányzat megítélése, a kormányzati korrupció anticipált mértéke és az adózási viselkedés

Összességében meglehetősen tájékozatlanság jellemezte a válaszokat az állam konkrét tevékenységeiről. Az államról kialakított vélemények között ennek ellenére egyetlenegy sem akadt, amelyik ne látta volna komoly problémának az állam nem hatékony, pazarló működését. Továbbá a legtöbb interjúalany túl magasnak tartotta az adóterhelést - akik mégsem, azok pedig az adóbevételek elosztásában látták a probléma gyökerét. Egy jellemző vélemény:

Lehetne hatékonyabban is elkölteni a bevételeket, nem érzi, hogy mennyi pénz jön vissza hozzá, 'minden normális ember túl magasnak tartja az adókat', nem az kapja az adót,

²⁵ Természetesen amennyiben egyes piacokon nagyon nagy méretkülönbségek vannak, ez a kérdés további vizsgálatot igényel: a sarki kis bolt és a Tesco viselkedése között azért feltételezhetően nagyobb lehet az eltérés.

²⁶ Egyetlen ellenpélda utalt arra, hogy az állami tisztviselők korrupciója miatt ellenkező irányú hatás is elképzelhető: ilyenkor az evás vállalkozó törvénytelen ügyletekben való részvételre is rákényszerülhet, ha részesedni akar a munkából. „...sokszor az állam, a * * * Minisztérium csak egyéni vállalkozókkal köt szerződést, és társaságokkal nem, hogy a kifizetett összeg fele 'visszafolyjon' hozzájuk.”

aki befizeti, nem a dolgozó emberekhez jut vissza a pénz, kevesebb jövedelemnek kéne az államhoz visszafolynia.

A kormányzat céljainak, a költségvetés prioritásainak megítélését illetően megoszlottak a vélemények: csak a megkérdezettek kisebbsége értett legalább általánosságban egyet az állam céljaival, a költségvetés kiadási politikájával.²⁷ Az interjúalanyok 59%-a azonban rossznak, vagy legalábbis nem megfelelő súlyozásúnak találta a kormányzati célokat, kiemelve, hogy túl kevés jut bizonyos területekre (pl.: oktatásra, egészségügyre). Eltérések mutatkoztak az állami korrupció mértékének megítélésében is, mint erre kicsit lejjebb még visszatérünk..

A kormányzatról alkotott vélemények nagyfokú hasonlósága miatt nehéz érdemben elemezni e vélemények és az adózási viselkedés kapcsolatát. Az alábbi néhány idézet azonban mégiscsak azt valószínűsíti, hogy a kormányzat megítélésének változása hatással lehet az adófizetési hajlandóságra:

‘Szívesen adózik az ember, ha látja, hogy kap is érte valamit.’

‘Hiszen joggal gondolhatja az ember, hogy minek fizessen adót, ha a befizetett forintok jelentős hányada nem arra a célra fordítódik, amit én támogatni szeretnék, hanem valahol elvész az állam hatalmas gépezetében.’

Az általában túl magasnak tartott adóterhelés szintjét, illetve annak adózási viselkedésre gyakorolt hatását illetően azonban különféle véleményekkel találkozhatunk:

‘A mostani adók nagyon visszavetik az adózási morált.’

A mostani terheket a ‘plafonnak’ tartja, ha még ezt növelni kívánja a kormányzat, akkor meglátása szerint ‘csak még több lesz a csalás, a fekete munka, mert mindenki küzdeni próbál a megmaradásáért’.

‘Csak úgy rázott minket a hideg, amikor bevezették az szjat. Persze ez túlzás, adózás nélkül élni nem lehet. Persze, hogy sok, mindenki rávágja, akármennyi adót is kellene fizetni, az ember mindig azt mondja, hogy kevesebbet kellene fizetni.’

Az AM könyves interjúk elemzése során (Semjén és szerzőtársai, 2008) felvetődött, hogy a vállalkozók meghatározzák magukban a jogosnak ítélt adófizetés mértékét, és az ellenőrzési valószínűség, a különböző adómanipulációk esetén egymástól eltérő lebukási kockázat és

²⁷ Az evás interjúk elemzése során is kiviláglott az a jól ismert tény, hogy a pártpreferenciák jelentősen befolyásolják a kormányzatról kialakított véleményeket.

várható büntetés nagyságának figyelembe vétele mellett azt próbálják meg megvalósítani. Ez a vélemény az evás interjúk során is megfogalmazódott:

‘Az ember mindig visszafele számolt, eldöntötte, hogy mennyi adót akar fizetni év végén, és ahhoz kikalkulálta, hogy mennyi költséget kell elszámolnia, és úgy variált’.²⁸

Tekintetbe véve az adóterhelés szintjéről kialakított általános negatív véleményt, az előző gondolat alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a kormányzat számára a kívánatos stratégia az lenne, ha megpróbálná az adófizetők fizetési hajlandóságának megfelelő adóterhelést megvalósítani, és nem térne el attól.

A kormányzati korrupcióról kialakított vélemények 2 kivételtől eltekintve gyakorlatilag egységesek voltak abban a tekintetben, hogy a kormányzat valamelyik szintjét korruptnak tartották. Az eltérések inkább csak abban mutatkoztak meg, hogy a válaszadó az állam mely szintjét vagy szintjeit tartotta korruptnak: minden szinten korruptnak tartotta az államot a válaszadók 69%-a, illetve csak a központi kormányzatot tartotta korruptnak 24%, vagy csak a helyi szintet tartotta korruptnak 7%.²⁹ (Azaz a központi kormányzatot összesen a válaszadók 93%-a, a helyi szintet pedig a válaszadók 76%-a tartotta korruptnak.) Mivel a korrupció előfordulásának vélelmezett különbsége az egyes szintek között a fentiek értelmében meglehetősen kicsi, nem egyszerű e számok alapján elemezni a kormányzatról kialakított vélemények és az adózási viselkedés kapcsolatát. Amennyiben abból indulunk ki, hogy a kormányzatot mindkét szinten korruptnak tartókhöz képest valamivel pozitívabb vélemény az, ha valaki csak a kormányzat egyik szintjét tartja korruptnak, akkor kimutatható egy nem túl erős összefüggés. Eszerint azok, akik minden szinten korruptnak tartják az államot, átlagosan több adót csálnak, több jövedelmet rejtenek el, mint azok, akik maximum csak a kormányzat egyik szintjét vélik korruptnak. A kapcsolat nem túl erős, mert mindkét csoportban jelentős arányban vannak teljesen jogkövető viselkedésűek is, az azonban nyilvánvaló, hogy a ‘notórius’ adócsalók a kormányzat mindkét szintjéről lesújtó véleményt kialakított csoportban találhatók.

A korrupciós esetek előfordulásáról beszámoló interjú-leírásokból néhány érdekesebb részlet:

Rendszeresen csak úgy tudnak megnyerni egy-egy nagyobb munka-kürrást, tendert, pályázatot, hogy előtte az elbírálók felé le kell tenniük egy borítékot. Néha már az indulás, a részvétel lehetőségéért is fizetni kell. Korrupciós esetként az interjúalany a következőt említette: egy kertészeti vállalkozás Budapest egyik kerületében, profilja

²⁸ Az e véleményt megfogalmazó interjúalany főleg a gépkocsi- és utazási költségekkel tudott „variálni”.

²⁹ Érdekesnek tűnik, hogy szemben azzal a közkeletű vélekedéssel, miszerint a korrupció az önkormányzatok szintjén a legelterjedtebb, az evás interjúalanyok a központi kormányzati szint korrupcióját tartják gyakoribbnak.

kertépítés, veszélyes fák kivágása, gallyazás, viharkárok elhárításánál közreműködés. Történt egyszer egy pályázati kiírás, melynek értelmében az egész területben a nyertes cég láthatná el ezen feladatokat. Az alpolgármesterig jutottak, aki megkérdezte, hogy mennyivel tudná a kertészeti cég 'megtámogatni' ajánlata a pályázaton való pozitív elbírálását.

Mint elmondta, ő is csalt már, így nehéz válaszolnia, mert ő is érintve van. Volt olyan is, hogy 10.000 forintot adott egy APEH-esnek, hogy az nullás igazolást állítson ki, pedig lett volna adótartozása.

Régen, mikor még egy év volt a földhivatalnál a tulajdonjog bejegyzése, egy ügyvéd kolléga 3 nap alatt el tudott intézni egy bejegyzést. Egyik nap aztán épp akkor ment be a földhivatalba ügyet intézni, amikor bilincsbe verve vitték el több földhivatali ügyintézőt. Csak a betyárbecsületen múlt, hogy nem vitték el őt is.

Amit ő jobban lát az az állami megbízások elnyerése körüli korrupciós ügyek. Szerinte semmilyen [kormányzati] munkát nem lehet elnyerni csúszópénz, korrupciós ügyletek nélkül. Jogi tanácsadás vásárlása esetén többnyire be sem kérnek árajánlatot, hanem kijelölik, hogy ki fogja elvégezni a munkát.

Tud olyan konkrét esetekről például, hogy egy-egy adóalany miért lett kijelölve áfa-ellenőrzésre az APEH-nél. Egy autószerelő például azért, mert az osztályvezetőnek tönkrement a kocsija, vagy azért lett egy gazda kijelölve, mert közelgett a karácsony, és kellett egy fél malac.

- A rejtett gazdaságban való részvétel költség-haszon viszonyaik hatása a rejtett gazdaságban való részvételre evások esetén

17 interjú során volt lehetőségünk részletesebben megvizsgálni a rejtett gazdaságban való részvétel költség-haszon viszonyait, azt hogy ezeket a viszonyokat miként tudják módosítani az evás vállalkozások.

Egy népes csoport (6 eset) arról adott számot, hogy a lebukás várható költségét jelentősen le tudja csökkenteni. Ez azt jelenti, hogy az ide tartozók vagy olyan technikákat alkalmaznak, amiket nem lehet felderíteni („a vállalkozás le van fedve”), vagy pedig az adóellenőrök korrumpálhatóságára, kijátszhatóságára számítanak – és nem is megalapozatlanul.

‘Ez esetben, ha kapnánk egy ellenőrzést, és megtalálják, akkor majd egyezkedünk, és befizetjük, de reméljük, nem lesz ilyen’.

Az interjúalany nem vezet külön nyilvántartást, csak a könyvelő. Semmit nem vezet, úgyhogy, ha az APEH bejelentkezne, pár hétig beteget jelentene, hogy rendezzen mindent.

Ebben a csoportban több olyan vélemény is felmerült, ami azt látszik igazolni, hogy a vállalkozások tulajdonképpen pénzt cserélnék nyugalomra, tehát olyan szintig hajlandóak jogkövetők lenni, ami már kellő mértékben lecsökkenti a lebukás esélyét, költségeit, de még azért nem kerül túl sokba. Volt, aki épp a határon volt, azt mondta, hogy 15%-os eva-kulcs mellett még megérte becsületesnek lenni, és nyugodtan aludni, de a 25%-os kulcs mellett ez már nincs így. Olyan válaszoló is akadt ebben a csoportban, aki megszüntette azokat az adócsalási tevékenységeit, amik sok energiát emésztettek föl, és már csak azokat folytatja, amik egyszerűek és nehezen ellenőrizhetők (pl. már nem gyárt számlákat, mert azzal sokat kell bajlódni, de számla nélkül vásárol, mert azzal spórol, és nem kerül sok energiájába az adón így spórolni).

Találkozhattunk emellett 1 olyan esettel is, amikor az eva alacsony adókulcsa és a lebukás magas várható költségei miatt az interjúalany felhagyott az adócsalással.

Őt is sokan megkeresték, és kisebb tételben ő is adott ilyen számlákat. Volt olyan, hogy adott 1 milliós számlát, amikor 800.000 forintba került a megbízás, és még ezen felül kiszámlázott 1 milliót, valamilyen ürüggyel. Aztán később rájött, hogy ‘ez hülyeség volt’, mert nagy a kockázat.

Továbbá, 1 másik válaszoló azt emelte ki, hogy annyira jól megy neki, és annyira kevés az adófizetésből származó költsége, hogy „nem esik nehezemre becsületesnek lenni”. (Ez alapján a jövedelmezőség, a jó piaci kilátások adófizetési morálra gyakorolt pozitív hatására is találtunk egy példát.) Akárcsak az AM könyves elemzésnél, itt is akadt olyan interjúalany, aki morális megfontolásokból követi a törvényeket, ami azt jelenti, hogy viszonylag kicsi az adófizetés jövedelemrugalmassága, és azt is, hogy kevésbé befolyásolja a versenytársak, partnerek viselkedése a saját viselkedést.

A mintába került *kényszervállalkozók* sokféle foglalkoztatási formát megjárta, minimálbéres, a fölött zsebbe, bejelentett főállás, ‘számlázós’ alvállalkozó. Az ő esetükben a munkaadó a meghatározó szereplő, nem tűnt úgy, hogy saját döntésük lenne, hogy milyen módokon kerülnek el az adófizetést. (Ez egyébként összhangban van az AM könyv elemzésének eredményeivel, ugyanis ott is feltűnően erős volt a munkaadói dominancia a foglalkoztatási forma, jövedelemelrejtési szint meghatározásában.)

Néhány idézet az ellenőrzésekről, az adócsalás vállalkozások közötti megoszlásáról:

A fokozott ellenőrzés a kis-és középvállalkozások esetén 'vérlázító'. Amíg felső pozícióban lehet adót csalni, és nem mond le az illető, addig nem kellene üldözni a kicsiket. 'Nem azokat kapják el, akik a legnagyobb csalók'.

Most kicsit több adót fizet, mint az eva előtt, de jobb ez így az adminisztráció miatt. Ha bonyolult a rendszer, akkor 'sok hibát lehet elkövetni, és könnyű büntetni is'. Ha egyszerű a rendszer, 'nehezebb hibázni, és nyugodtan aludhat az ember'.

'Saját piacon (bérszámfejtő) nem tapasztalok korrupciót (adócsalást)... Akikkel én dolgozom, azok nem vállalják el, mert mi rajtunk csattan az ostor, mi vállaljuk a felelősséget mindenért. Mi elmondjuk, hogy mi a helyes út. Amit tesz, azt a mi tudtunkon kívül tegye. Tegye, de arról ne tudjak. Amit lehet - kiskapus tanácsokat - adunk. Ha le tudja igazolni, hogy 4 órában dolgozott 8 helyett, tegye.'

- Az evára való áttérés hatása a vállalkozások racionális üzleti kalkulációra

Az arra vonatkozó kérdésünkre, hogy az evára való átállás ellenére a vállalkozás vezet-e továbbra is kettős könyvvitelt, meg tudja-e állapítani a vállalkozó a vállalkozás pontos eredményét, 31 érvényes választ találtunk. Ezek 13 esetben számoltak be arról, hogy továbbra is kettős könyvvitelt vezetnek, jóllehet a legtöbb esetben erre már nem kötelezte volna őket a törvény. Ennek sokrétű okai vannak, de a legjellemzőbb, hogy a vállalkozók látni akarják a vállalkozás pontos eredményét.

Azért éri meg a költségszámlákat lekönyvelni, mert mivel kettős könyvvitelben könyvelnek, ezért sokkal inkább reális, valós képet mutat az év végi mérleg, eredménykimutatás a cég gazdálkodásáról, vagyonáról. Továbbá a házipénztár egyenlege is a valós képet mutatja, és nem lesz irreálisan magas, mivel a kiadások bizonylatokkal vannak alátámasztva.

Abban az extrém esetben, amikor a vállalkozó az evás Bt-jében felmerült költségeit zömmel másik vállalkozásába (nem evás Kft-jébe) terelte, a kettős könyvvitel alkalmazása azért is fontos volt számára, hogy ennek segítségével nyomon tudja követni trükkjeit és azok eredményét.

Ezzel szemben az a 14 válaszoló³⁰, akinek vállalkozása az átállás után már csak bevételi nyilvántartást vezet, zömében jellemzően arra hivatkozott, hogy a tisztánlátáshoz nincs szüksége kettős könyvvitelre, mert nagyjából anélkül is meg tudja állapítani az eredményt, ennél pontosabban pedig azért sincs értelme számára az eredmény követésének, mert háztartása magánfogyasztása gyakorlatilag összefolyik vállalkozása költségeivel. Ha úgy érzik, jól élnek, akkor a vállalkozásnak is jól kell mennie.

Az eredményét meg tudja állapítani: 'amennyi pénz marad nálam'.

(Tehát ugyan nem számolja ki, de könyvelőként nyilván nem okozna neki problémát kiszámolni, ha kíváncsi lenne rá.)

'Nem idegesítem magam azon, hogy melyik szerződésemen pontosan hány ezer forint volt a nyereségem. Az a lényeg, hogy több pénzt keresek, mint amennyit elköltök.'

Néhány olyan válasszal is találkozhattunk (3 eset), amikor a vállalkozó azt mondta, hogy ő ugyan nincs képből a vállalkozás eredményével kapcsolatban, még hozzávetőleges megállapításokat sem tud erre vonatkozóan mondani, könyvelője azonban ismeri a pontos helyzetet.

³⁰Ezek mellett, mint feljebb már említettük, 13 vállalkozás vezetett továbbra is kettős könyvvitelt. A 31 érvényes válaszból 4 esetben a vállalkozó, mivel az adminisztrációt teljes egészében könyvelőjére bízta, sajnálatos módon nem tudta megmondani, egyszerűsített nyilvántartást vagy kettős könyvvitelt vezetnek-e. (A 33 interjú emellett 2 olyan esetet is tartalmazott, melyben nem volt az interjúban válasz a kérdésre, feltehetően azért, mert a kérdés nem lett feltéve.)

HIVATKOZÁSOK

- Bakos Péter, Bíró Anikó, Elek Péter és Scharle Ágota (2008): A magyar adórendszer hatékonysága, Közpénzügyi füzetek 21., ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2008. április, 32 oldal.
- Benedek, Dóra (2005): Revenue Generating and Behavioural Effects of the Simplified Entrepreneurial Tax in Hungary, manuscript
- Krekó Judit és P. Kiss Gábor (2007): Adóelkerülés és a magyar adórendszer, MNB Tanulmányok 65. MNB, Budapest, 54. p.
- Leibfritz, Willi (2007): Reducing Undeclared Work in Hungary- the role of Tax policy and administration, WB - IE HAS workshop, Budapest , 5-6 December
- Palócz Éva, Szörfi Béla és Nagy Ágnes (2007): Az adóbázis szélesítésének nemzetközi tapasztalatai, Kopint-Tárki Zrt., kézirat
- Pashev, K (2005) Tax Compliance of Small Business in Transition Economies: Lessons from Bulgaria. Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University, Working Paper 05-10
- Tóth Ágnes és Tóth István János (2003): Az Egyszerűsített Vállalkozási Adó (EVA) tapasztalatai – 2003, MKIK GVI, Budapest, 2003. december, 34 oldal

MELLÉKLET

AZ EVÁS VÁLLALKOZÓKKAL KÉSZÍTETT INTERJÚK VÁZLATA

- a. Cégtörténet:
 - i. Mikor jött létre a cég és kik hozták létre? (Dolgoznak-e családtagok a cégben?)
 - ii. Milyen céljai vannak: növekedés, minőségi javulás, talpon maradás? (A vállalkozás családi vállalkozás-e?)
 - iii. Milyen piacon tevékenykedik?
 - iv. Mekkora a magán, állami megrendelések aránya?
 - v. Mennyire erős a verseny az ő piacán/piacain?
 - vi. Milyen az ő helyzete a versenytársakhoz képest?
 - vii. Milyen a cég jövedelmezősége a versenytársakhoz képest?
 - viii. Hogyan látja jelenleg (2007 egész évre vonatkoztatva) a konjunktúrát az adott piacon?

- b. Az eva választásának indokai és a vállalkozás jellemzői:
 - i. Mióta evás?
 - ii. Miért választotta ezt az adózási formát? (*adóteher, admin. stb.*)
 - iii. Miért éri meg, és milyen hátrányai vannak?
 - iv. Az evás vállalkozás társas vállalkozásként működik-e?
 - v. Ha igen, milyen formában veszik ki a nyereséget a vállalkozásból a tagok? (*munkabér, osztalék, költségnek tekintik*) Ha munkát végeznek a társas vállalkozásnak, akkor munkabéreként számolják-e el?
 - vi. Milyen a vállalkozás költség szerkezete?
 - vii. Becsülje meg, adott nagyságú bevétel után most fizet-e több adót vagy amikor még nem volt evás?
 - viii. Hogyan alakult az árbevétele az eva választása előtt, az eva választása után? Pontos összeg!
 - ix. Hogyan változott a kibocsátása az evára való áttérés következtében? Dolgozik-e többet mióta evás?
Ezt a kérdést az interjúalany konkrét munkája alapján lehet pontosítani.
 - x. Amióta evás csak bevételi nyilvántartást vezet-e, vagy saját használatra vezet rendes könyvelést is? Meg tudja-e állapítani a vállalkozás pontos eredményét?
 - xi. Ön szerint mennyire fordult elő, hogy a korábban részlegesen bevallott gazdasági aktivitás bevallottá vált az eva bevezetésének eredményeképpen?
Ezt a kérdést először általánosságban az interjúalanyéhoz hasonló cégre vonatkozóan, majd ha lehet, akkor a saját cégére vonatkozóan tegyük föl.
 - xii. Ön szerint milyen gazdasági tevékenységek azok, amelyek még mindig nem bevallottak?
Ezt a kérdést először általánosságban az interjúalanyéhoz hasonló cégre vonatkozóan, majd ha lehet, akkor a saját cégére vonatkozóan tegyük föl.
Ha kellően nyitott az interjúalany:
 - xiii. Előfordult-e amióta evás, és nem érdeke számlák gyűjtése, hogy számla nélkül vásárol a vállalkozás számára, vagy hogy zsebből fizet ki alvállalkozót?

- xiv. Előfordult-e, hogy amennyiben nem közelíti meg az eva bevételi plafonját, akkor más nem evás vállalkozások részére fiktív számlát ad ki vagy más módon rejti el az árbevétel egy részét?
- c. A kormányzatok működésének megítélése:

Itt egyáltalán nem politikai aspektusokra vagyunk kíváncsiak, hanem a kormányzat (és intézményei), mint közjavakat előállító, szolgáltató bürokráciák hatékonyságának megítélésére, e bürokrációkkal kapcsolatos bizalomra. Úgy gondoljuk, hogy ezek a vélemények szoros összefüggésben vannak a cég adózási magatartásával és a cégvezetés rejtett gazdasággal kapcsolatos magatartásával akkor is, ha ezt a cégvezetés expliciten nem tudatosítja magában.

- i. Tudja-e, hogy mi a három legnagyobb kiadási tétel a költségvetésben?
(Államigazgatás, állami szervek működtetése, bérkifizetések; TB juttatások; adósságszolgálat; szociális kiadások)
- ii. Hány fő dolgozik a közszférában (kormányzat, oktatás, egészségügy, hon- és rendvédelem) ?
(összesen: ~800 ezer, ebből köztisztviselő ~ 110 ezer)
- iii. Mit gondol: mennyire költi el jól, hatékonyan az adóbevételeket a kormányzat (állam)?, illetve mennyire költi kívánatos célokra az adóbevételeket az állam?
- iv. Mennyire tartja indokoltnak a jelenlegi adóterhelését? Ha nem tartja indokoltnak, akkor milyen adókat csökkentene és az így lecsökkenő adóbevételeket hogyan korrigálná a kiadási oldalon?
- v. Mennyire tartja jellemzőnek a korrupciót a központi kormányzat és intézményei és a önkormányzatok esetében? Az Ön cégének piacán?
Ha úgy látjuk, hogy megnyílt és nem zavarja a téma, akkor feltehető:
- vi. Tud-e korrupciós esetekről, anekdotákról, amelyek ismerőseivel, üzleti partnereivel estek meg?
- d. Egyéb exogén tényezők *(saját cég esetébe)*:
 - i. Ön szerint mi javítana a jelenlegi helyzeten, mi jelentene megoldást a vállalkozások adóelkerülési viselkedésére?
 - ii. Az alkalmazott technológia, költség szerkezet és az eva
 - iii. Partnerek, versenytársak is az eva alá vannak bejelentkezve? Eva mint piaci előny a versenytársakkal szemben?
 - iv. Kormányzat viselkedése:
 - Adócsökkentés: az eva kulcsának csökkenése, TB járulék csökkenés;
 - Hiteles, kiszámítható adópolitika
 - Adminisztratív terhek csökkentése
 - Ellenőrzések gyakorisága megnőne
 - Az adócsalással kapcsolatos bírság növekedése
 - Adócsalók „szégyen listáinak” közzététele
 - Hatékonyabban, áláthatóbban költi el a kormány az adóforintokat
 - Látványosan csökken a kormányzati intézményeknél a korrupciós kínálat;

e. Egyéb kérdések:

- i. Meg tudná-e adni az elérhetőségét 2 ismerősének, akik szintén evások?

Discussion Papers published since 2007

2007

- Mirco TONIN: Minimum Wage and Tax Evasion: Theory and Evidence. **MT-DP.2007/1**
- Mihály LAKI: Evolution on the market of foreign language teaching services in Hungary. **MT-DP.2007/2**
- VINCZE Péter: Vállalatok tulajdonosi irányításának változatai. **MT-DP.2007/3**
- Péter CSÓKA - P. Jean-Jacques HERINGS - László Á. KÓCZY: Stable Allocations of Risk. **MT-DP. 2007/4**
- Judit TEMESVÁRY: Signal Extraction and Hyperinflations with a Responsive Monetary Policy. **MT-DP. 2007/5**
- Péter KARÁDY - Ádám REIFF: Menu Costs and Inflation Assymetries. Some Micro Data Evidence. **MT-DP. 2007/6**
- Mária LACKÓ: Interrelationships of the Hidden Economy and Some Visible Segments of the Labour Market. **MT-DP. 2007/7**
- HERMANN Zoltán: Iskolai kiadási egyenlőtlenségek, 1992-2005. **MT-DP.2007/8**

2008

- CSERES-GERGELY Zsombor - MOLNÁR György: Háztartási fogyasztói magatartás és jólét Magyarországon. Kísérlet egy modell adaptációjára. **MT-DP.2008/1**
- JUHÁSZ Anikó – KÜRTI Andrea – SERES Antal – STAUDER Márta: A kereskedelem koncentrációjának hatása a kisárutermelésre és a zöldség-gyümölcs kisárutermelők alkalmazkodása. Helyzetelemzés. **MT-DP.2008/2**
- Ákos VALENTINYI – Berthold HERRENDORF: Measuring Factor Income Shares at the Sectoral Level. **MT-DP.2008/3**
- Pál VALENTINY: Energy services at local and national level in the transition period in Hungary. **MT-DP.2008/4**
- András SIMONOVITS: Underreported Earnings and Old-Age Pension: An Elementary Model. **MT-DP.2008/5**
- Max GILLMAN – Michal KEJAK: Tax Evasion and Growth: a Banking Approach. **MT-DP.2008/6**
- LACKÓ Mária – SEMJÉN András: Irodalmi áttekintés a rejtett gazdaság csökkentéséről. **MT-DP. 2008/7**
- LACKÓ Mária: Az adóráták és a korrupció hatása az adóbevételekre – nemzetközi összehasonlítás (OECD országok, 2000-2004). **MT-DP. 2008/8**
- SEMJÉN András – TÓTH István János – FAZEKAS Mihály: Az EVA tapasztalatai vállalkozói interjúk alapján. **MT-DP. 2008/9**